

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

«КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ РОКИ!»

Тези доповідей

VII РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
НАУКОВО-ТВОРЧИХ РОБІТ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Кривий Ріг, 2021 р.

УДК 94(477)

«Козацтво – традиції через роки!»: Збірник тез доповідей VII регіональної конференції науково-творчих робіт здобувачів освіти. – Кривий Ріг: КРФК НАУ, 2021. – 70 с.

Редакційна колегія: Кольчак М.М., Коваленко О.Ф.

Рецензент: Висоцька Л.В., кандидат педагогічних наук.

Тексти подаються у авторській редакції. Відповідальність за зміст та оформлення публікацій несуть автори.

ЗМІСТ

Висоцька Л.В., Гульванюк В., Слізов І. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ІНСТИТУЦІЇ ПАМ'ЯТІ ПРО УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО.....	3
Андрійчук І.І. ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА.....	6
Арсеничева В. РОЗВІДКА, ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА.....	10
Кравчук К.М. ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В СКУЛЬПТУРНИХ ТВОРАХ.....	14
Ведьорін В.В. КТИТОРСЬКІ ПОРТРЕТИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА.....	19
Антонюк Т.В. КОЗАЦЬКА ТАКТИКА ВЕДЕННЯ БОЮ ЯК ФАКТОР ПЕРЕМОГИ У ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ 1621 РОКУ.....	22
Щічко В.О. СОЦІАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	27
Шевченко Г.А. КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ- ОСТАННІЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ.....	33
Шевченко В. САМОБУТНІСТЬ ОБРАЗУ КОЗАКА МАМАЯ В КРИВОРІЗЬКІЙ СКУЛЬПТУРІ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИВОРІЗЬКОГО КОЗАКА МАМАЯ У ЛІТЕРАТУРІ ТА УКРАЇНСЬКІЙ СКУЛЬПТУРІ.....	39
Куліш П.Є. ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОЗАЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	45
Маценко О.О., Незнакіна В.В. ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.....	49
Красіна Ю.В. КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ.....	54
Деркач М.Д. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	59
Ведьорін В. КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ.....	63
Давидюк В.В. БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – СИЛЬНА ЛЮДИНА СВОГО ЧАСУ.....	66
Кузьменкова А.Д. «ДАВНЄ ТА СУЧАСНЕ КОЗАЦТВО В МИСТЕЦТВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ».....	69

Висоцька Л.В.
кандидат педагогічних наук, викладач
Гульванюк В., Слізов І.
здобувачі освіти
Відокремленого структурного підрозділу
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ: ІНСТИТУЦІ ПАМ'ЯТІ ПРО УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО

Сучасне українське суспільство переживає складний та відповідальний етап розвитку. Загрози та виклики на шляху розбудови української правової, соціальної держави існували протягом всього історичного шляху. Сьогодні першочергового розв'язання потребують питання, пов'язані з Анексією Автономної Республіки Крим, окупацією Сходу України, пандемією, протиріччями в законодавчій базі, складним соціальним становищем населення тощо. Прийняття доленосних рішень потребує комплексного підходу: наявність висококваліфікованих політичних лідерів, які стоять на чолі сучасного державотворення, усвідомлення українцями чіткої громадянської позиції тощо. Однак, при прийнятті складних політичних рішень у непрості для України часи, не варто ігнорувати значення історичного досвіду та історичну пам'ять про цей досвід.

Концепт «пам'яті» в контексті історичних розвідок починає фігурувати в наукових статтях у 80-х роках ХХ століття [1]. Дослідження проблем національної та історичної пам'яті, в часі збігається з розбудовою Україною незалежної суверенної держави. Чільне місце в наукових розвідках, предметом дослідження яких виступає «національна пам'ять», належить Український інституту національної пам'яті, який є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра культури та інформаційної політики і який реалізує державну політику у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу [6]. У 2011 році Інститутом було засновано видавництво наукового збірника «Національна та історична пам'ять. Даний збірник наукових праць вміщує наукові статті, присвячені теоретичним проблемам національної пам'яті, впливу на національну пам'ять державотворчих та цивілізаційних здобутків українського народу, важливих подій та процесів вітчизняної історії, місцю національної пам'яті у суспільно-політичному житті України[2, с. 2].

Дослідженням феномену поняття «історична пам'ять» займаються такі науковці, як: О. Бойко, Д. Ведєєва, І. Наумова, І. Колесник, В. Огієнко, та ін.

В результаті аналізу їх наукових розвідок, розуміємо, що історична пам'ять виступає основою національної пам'яті, несе суспільно значущу інформацію та сприяє її усвідомленню, ціннісні оцінки, які закарбувалися у свідомості та національному характері народів, в їх духовній та матеріальній культурі[2, с. 3].

Дослідник Л. Чупрій у своїй науковій статті «Музеї як інститути пам'яті: сучасні реалії та перспективи модернізації», наголошує, що головна роль у формуванні та збереженні історичної пам'яті належить музеям: «Музей – це історично обумовлений багатofункціональний інститут соціальної пам'яті, через посередництво якого реалізується потреба суспільства у відборі, зберіганні й презентації специфічної групи культурних і природних об'єктів, які усвідомлюються суспільством як цінності, що передаються із покоління в покоління» [8, с. 137]. На думку завідувача Кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства професора Олени Гончарової: «сьогодні музеї покликані виконувати нову роль, не лише колекціонування і ретрансляції музейних колекцій, а й зберігання історичної пам'яті та формування громадської думки» [4].

Україна має багато об'єктів історико-культурної спадщини, серед яких важливе місце займають інституції пам'яті українського козацтва. Важливе значення для історичної пам'яті народу про козацьку добу, мають науково-дослідні центри козацтва, найпотужнішими серед яких є: Науково-дослідний інститут козацтва при Інституті історії НАН України, Харківський науково-дослідний інститут козацтва (Науково-дослідний центр козацтва імені гетьмана Мазепи). Завдяки роботі даних наукових інституцій безперервною є науково-дослідна робота в напрямку козакознавчих розвідок. Результатом наукової роботи зазначених інституцій є широкомасштабна видавнича діяльність. Так Інститутом козацтва започаткована видавнича серія «Козацька спадщина», а спільно з Інститутом історії НАН України опубліковані монографії сучасних вчених-козакознавців О.Гуржія, В.Горобця, П.Саса, В.Щербака, В.Пірка та С.Леп'явка [5]. Наукові конференції, семінари, круглі столи, зустрічі з іноземними партнерами теж є невід'ємними напрямками роботи інститутів. Однак цінність таких наукових інституцій в першу чергу полягає у формуванні та збереженні історичної пам'яті народу про козаків, мотивація та залучення сучасного молодого покоління до козакознавчих досліджень, популяризація козацької тематики, як визначальної основи українського націєтворення та державотворення.

Відчути, побачити і усвідомити власну причетність до козацької історії можливо безпосередньо в місцях пам'яті: Замкова гора в Чигирині, Козацький хутір Галушківка, Острів Хортиця, Запорізька Січ, Музей історії запорізького козацтва, Цитадель Батуринської фортеці, та ін [7]. Місце пам'яті – це символічний об'єкт, з яким люди пов'язують свої спогади,

цінності, і де «...пам'ять знаходить свій притулок» (П. Нора). Таким чином, кожне з місць пам'яті про козацьку історію має важливе значення як для дослідника так і пересічного громадянина, який прагне візуалізувати історію українського козацтва, відчутти козацький дух та усвідомити її значення для майбутнього української держави.

Острів Хортиця, Запорізька Січ, Музей історії запорізького козацтва – символічні місця пам'яті про козаків, їх побут, боротьбу, культуру, державотворення. Про це свідчать і такі назви на острові, як: урочище Сагайдачного, Січові ворота, Козача могила, Совутина скеля та ін.

Особливе значення для заявленої теми має сучасний Комплекс Запорізька Січ виступала столицею, адміністративним, релігійним, культурним центром, в якому максимально реально та деталізовано відтворено життя і побут козаків XVI – XVIII ст. Такі експозиція як «Часи козацькі – Січі запорозькі» містить оригінальні предмети, знайдені на місцях перебування козаків. Важливе місце для козаків мала православна віра, тому центральною спорудою на сучасній січі є Церква Покрови Пресвятої Богородиці. Ця церква є діючою сьогодні, в ній проводять богослужіння, обряд хрещення та вінчання. Також тут традиційно проводять святкування до Дня Покрови та Великодня, під час яких відвідувачі отримують можливість взяти участь в різноманітних майстер-класах з гончарства, малювання писанок тощо [3].

Інституції пам'яті українського козацтва це - місця пам'яті, осередки духовної та матеріальної культури; заклади, установи, місця історико-культурної спадщини Козацької доби історії України; один із різновидів історичної пам'яті про добу козацької історії народу, який проживає на території сучасної України.

Література:

1. Артюх В. Що таке історична пам'ять?
URL: <https://history.sumy.ua/theoryofhistory/8847shchotakeistorychnapamiat.html>
(дата звернення 19.10.2021 р.).

2. Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. Випуск 1. – К.: Стилос, 2011. – 332 с.

3. Запорізька Січ. URL: <https://ostriv.org/tourist/zaporizka-sich/> (дата звернення 19.10.2021 р.).

4. Музей для збереження історичної пам'яті. URL: <http://knukim.edu.ua/kulturniy-dialog-v-amerikanskomu-domi-2/> (дата звернення 20.10.2021 р.).

5. Науково-дослідний інститут козацтва.
URL: http://history.org.ua/?termin=Naukovo_tsentr (дата звернення 20.10.2021 р.).

6. Положення про Український інститут національної пам'яті затверджене. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/pravovi-zasady-diyalnosti> (дата звернення 20.10.2021 р.).

7. Памятки козацької слави: 10 місць, де варто побувати. URL: <https://eventukraine.com/travel/pam-yatki-kozackoi-slavi-10-misc-de-varto-pobuvati/> . (дата звернення 19.10.2021 р.).

8. Чупрій Л. В. Музеї як інститути пам'яті: сучасні реалії та перспективи модернізації. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. Випуск 1 с.137-146. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk4.pdf> (дата звернення 20.10.2021 р.).

Андрійчук І.І.
викладач історії
Відокремленого структурного підрозділу
«Фаховий коледж «Політехніка»
Державного університету економіки і технологій»

ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

День українського козацтва – це велике свято для нашої країни. Саме козаки почали боротися за незалежність України і волю нашого народу.

Захист своєї Вітчизни від зазіхань з боку тих, хто час від часу намагається загрожувати державним засадам будь-якої країни - свята справа. Вона вимагає від людей сміливості, честі та відваги, дуже часто величезної самопожертви і колосальної самовіддачі. Тому тема зародження українського козацтва є актуальною протягом всього періоду формування нашої державності.

Метою данного дослідження є вивчення виникнення, становлення та розвитку українського козацтва.

Завдання дослідження полягає у вивченні витоків перших козаків, їх буденності, традицій, вірувань, формування Запорізької Січі та вкладу козаччини в становлення українського суспільства, культури, розбудову незалежності та державності.

Важливу ланку еволюції українського суспільства становила козацька верства, що позначилося на всіх сторонах його життя: економічному, політичному та соціальному розвитку, етнокультурних процесах. В умовах іноземного панування козацтво виступило захисником українського етносу перед загрозою фізичного знищення і духовної асиміляції.

Українське козацтво зародилося давно. Термін "козак" згадується ще в первісній монгольській хроніці в 1240 р. і в перекладі з тюркської означає

"одинокий", "схильний до розбою і завоювань". У широкому розумінні "козак" - це вільна, незалежна людина, шукач військових пригод. Перша згадка про козаків датується 1489 р. Вона пов'язана з походом сина польського короля Яна Ольбрахта проти татар. Як зазначав польський хроніст М. Бельський, польське військо успішно просувалося на південь у подільських степах завдяки провідникам з місцевих козаків.

Серед основних причин виникнення козацтва, можна виділити:

- соціальні (посилення феодальної експлуатації з боку литовських та польських магнатів, шляхти, оформлення кріпосної залежності);
- економічні (нестача власної землі у селян і як наслідок – переселення селян на "Дике поле", у Запоріжжя та нижнє Подніпров'я);
- політичні (прагнення польської адміністрації залучити козацтво на службу для охорони південних кордонів від татарської загрози);
- стратегічні (загроза з боку Кримського ханства);
- національно-релігійні (політика колонізації українського населення та наступ католицької церкви на права православної).

Козаками ставали передусім селяни, а також міщани і дрібна шляхта. За національним складом козацька спільнота була дуже неоднорідною: до неї входили молдавани, литовці, білоруси, росіяни і навіть татари, але найбільше було українців.

Незаселені південні території мали великі природні багатства, які вражали сучасників. Тому не дивно, що кожної весни сюди вирушали ватаги промисловців на "уходи" — полювати диких звірів, ловити, в'ялити й солити рибу, збирати мед диких бджіл, добувати сіль та селітру.

Уходницький промисел давав непогані прибутки, але водночас потребував великого завзяття, витривалості й відваги. Адже життя у степу було пов'язане з багатьма небезпеками, насамперед татарськими набігами. Доводилося постійно бути насторожі. З часом озброєні загони уходників не тільки успішно захищалися від нападів татар, а й самі при нагоді громили їхні улуси, захоплюючи здобич та визволяючи бранців. Саме це військово-промислове населення, об'єднуючи вихідців із селян, міщан, дрібної шляхти, й утворило основу окремої соціальної групи, яка під іменем "козаків" починає відігравати дедалі помітнішу роль на прикордонні зі Степом.

Поступово козаки почали осідати у степу на постійне проживання. На середину XVI ст. у родючих південноукраїнських степах виникли козацькі села. Козаки займалися хліборобством, скотарством, рибальством, бджільництвом, полюванням, ремеслом, торгівлею. Почав формуватися козацький устрій. Козаки об'єднувались у спільноти - громади.

Заснування першої Запорізької Січі, історики, як правило пов'язують з ім'ям козацького ватажка Д. Вишневецького (Байди). Під його керівництвом протягом 1552 – 1556 рр. на о. Мала Хортиця було побудовано фортецю, що

стала не тільки гарантом безпеки, а й стала базою для здійснення походів на Крим, осередком згуртуванням запорізького козацтва.

Своєрідною столицею козаків була Запорозька Січ. Назва «Січ» походить від слова «сікти» і означає укріплення з дерева, хмизу, глини. Розташовувалися січі на дніпровських островах, а укріпляли їх ровами та високими валами з дерев'яним частоколом. Фортеця мала великі башти з бійницями для гармат. Іноді до річки проривали підземних хід. Крім Хортицької, також відомі такі Січі, як Базавлуцька, Томаківська, Чортомлицька, Каменецька.

Січ мала ознаки державності: територію, систему владних органів, військо і правові звичаї. Вищим органом влади виступала Січова Рада, до повноважень якої входило оголошення війни і підписання миру, організація військових походів, покарання злочинців, розподіл угідь.

У такому середовищі, де свободу цінували понад усе, сформувалися демократичні принципи співжиття, що з часом заклали основи козацької республіки, до речі, однієї з перших республік в Європі.

У Січі функціонувало також власне козацьке право, яке не було писаним законом, а “стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом”. Козацьке право фіксувало ті відносини, що склалися у Січі, утверджувало військово-адміністративну організацію, зумовлювало правила військових дій, діяльність адміністративних і судових органів, порядок землекористування, укладання договорів, визначало види злочинів та покарань.

Це була своєрідна форма державності, суть якої фахівці вбачають у самоврядній структурі народної самооборони і господарській формі самовиживання за вакууму державної влади та постійної військової небезпеки. М.Костомаров назвав Січ “християнською козацькою республікою”.

Символами козацького війська були малиновий прапор, полкові хоругви, гетьманська булава, бунчук та ін. Малиновий (червоний) прапор із зображенням на одному боці Св. архангела Михаїла (білим кольором), а на другому — білого хреста; печатка — герб Запорізької Січі — являла собою зображення козака з рушницею на плечі, із шаблею і списом, устромленим у землю поруч із козаком; гетьманська булава — символ влади.

Одяг у козаків був простий — гостроносі чоботи, широкі шаровари, сорочка, жупан, висока гостра шапка зі смушковою околицею.

Повсякденною їжею козаків були соломаха (житнє квашене тісто, рідко зварене і засмажене олією), куліш, галушки, різні каші, риба, м'ясо диких птахів та тварин тощо.

У запорожців був чіткий розпорядок дня. Прокидалися вони до сходу сонця і йшли на річку купатися (у будь-яку пору року). Після цього — сніданок, а потім ішли до січової церкви. До обіду — фізична підготовка (фехтування,

стрільба, додання рівчаків). О 12-й годині — обід. Після обіду — відпочинок. Надвечір йшли до церкви Святої Покрови на молитву, після чого вечеряли.

Козацтво мало самобутню високорозвинену культуру, що виникла на основі традицій українського народу. Козацтво, його культура, звичаї стали невід'ємною складовою культури сучасного українського народу.

У 1572 р. за наказом польського короля Сигізмунда II Августа формується загін із 300 козаків, які вносилися у спеціальний список — реєстр. [Реєстровим козакам](#) була встановлена виплата з польської казни, вони не підпорядковувалися місцевій владі, а лише призначеному урядом «старшому»; козацька старшина отримала знаки влади — клейноди (булаву, бунчук, корогву, печатку).

Центром реєстрового козацтва стало м. Трахтемирів. Офіційно реєстрове козацтво називали Запорізьким Військом, якому формально підпорядковувалась і Запорізька Січ. Проте взяти Запоріжжя під свій контроль Речі Посполитій так і не вдалося. Право на політичну діяльність козацтво здобуло шаблею лише в середині XVII ст., створивши власну державу.

Військове мистецтво козаків, на думку багатьох дослідників, не поступалося найкращим європейським арміям. Запорозька піхота вважалася найбоездатнішою в Європі.

Ефективно працювали сторожова й розвідувальні служби. «Маяки», запалені сторожею, створювали своєрідний світловий телеграф, яким повідомляли про наближення ворога.

Козаки вміли успішно штурмувати ворожі фортеці, здійснювали морські походи на своїх судах-чайках.

Отже, козацька форма державності мала свої особливості:

- вона виникла не на етнічній, а на морально-психологічній основі (духовна спорідненість).

- Запорізька Січ була деформованим варіантом державності: інтенсивний розвиток військової сфери – могутнє військо та озброєння і примітивний економічний сектор (відсутність власної фінансової системи, грошей, міст, розвинутої інфраструктури).

Навіть будучи перехідною формою від професійної общини до повноцінної держави, Запорізька Січ, проте, відіграла визначну роль у процесі українського державного будівництва.

Отже, козацтво перехопило естафету державотворчої функції у представників князівських родин та шляхти. Очоливши національно-визвольний рух, воно зробило значний поступ в еволюції політичної думки українського етносу. Прагнення козацтва здобути автономію в межах Речі Посполитої трансформувалося в ідею створення власної держави, яка реалізувалася в ході Національно-визвольної війни.

Література:

1. Гуслистий К. Запорізька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу. - К.: Держполітвидав УРСР, 1954. – 87 с.
2. Субтельний О. Україна: історія. - К.: «Либідь», 1993. – 136-146 с.
3. Шевчук В. - Козацька держава.- К.: Абрис, 1995. – с.7-12 с.

Арсеничева Вікторія,
студентка II курсу
Відокремлений структурний підрозділ
«Політехнічний фаховий коледж КНУ»

РОЗВІДКА, ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО МИСТЕЦТВА

Відомий вислів «Хто не знає свого минулого, той не має майбутнього» часто згадують, коли йдеться про конкретну людину, про групу людей, про шарок чи навіть про всю людську спільноту. Повною мірою цей вислів стосується і української розвідки. Особливо сьогодні, під час розбудови Української держави. Однак, реалізуючи цей вислів на практиці, не завжди буває легко віднайти своє коріння і розібратися в його хитросплетіннях та в ідеологічних нашаруваннях, відкинути хибні стереотипи, штампи та оцінки. Ще важче це зробити, коли йдеться про представників такої професії, як розвідка, і про розвідку взагалі.

Загальновідомо, що успіх будь-якої військової кампанії чи окремої тактичної операції багато в чому залежить від точних і вчасно зібраних розвідданих про потенційного супротивника. З історії могутніх держав видно, що, як тоді, так і зараз, розвідка завжди передувала набігам і походам. Вона слугувала своєрідною передмовою війни й супроводжувала її. А тому цьому виду оперативного військового мистецтва в усі часи й у всіх народів приділялось чимало уваги. Не були виключенням й українські козаки, у військовій системі, яких розвідка відігравала неабияку роль.

Система розвідки

Власну систему розвідки козаки утворили в 16 ст., аби попереджати напади татар. Для цього розробили цілу тактику, щоб знати про дії татарських загонів ще до їхньої появи на кордонах Запорожжя.

У Запорозькому війську були справжні спецоргани, які відповідали за організацію й виконання розвідзавдань. Хоча козаки могли доручати розвідку й козацьким поселенням, що на прикордонні Запорожжя.

Керувала розвідкою *Старшинська рада*, яка збиралася окремо від загальної Військової ради. На старшинській були присутні лише вищий

керівний склад війська й окремі запорожці. Там приймалися рішення щодо необхідних дій у разі виникнення загрози.

Зокрема, **військовий осавул** організовував і керував розвіддіяльністю козацьких загонів на кордоні. Разом із військовим довбишем він повідомляв керівництво Січі про діяльність іноземців на території Запорожжя – інформацію збирали звідусіль й організовували приховане спостереження за ними.

Військовий писар збирав розвіддані з різних джерел. Знаючи декілька мов, перекладав інформацію, яка надходила від іноземців, опрацьовував її, аналізував та доповідав кошовому.

Спеціально для розвідки на Запорожжі в XVII ст. з'явилися **товмачі (перекладачі)**. Вони переглядали майже всі іноземні документи, які надходили до Січі, та виконувати спецзавдання в інших державах. [1]

Козацька агентурна мережа

Щоб попередити несподівані напади ворога з суші чи моря, на Січі створили справжню мережу інформаційного забезпечення. Її члени збирали відомості про діяльність ворожої армії та виявлення зовнішніх загроз.

У мирний час діяла козацька агентурна розвідка й сили бойового чергування (кажучи сучасною мовою, прикордонники), у воєнний – агентурна розвідка, прикордонники та спеціальні органи зі складу штатних підрозділів.

Для виконання завдань розвідки могли створюватись такі **розвідоргани**:

- **розвідувальний загін** здобував розвіддані на напрямках дій головних сил під час походу. Займався розвідкою маршрутів, по яких рухалися головні сили запорожців, встановлював зони затоплення, завалів, райони оповзів та шляхи їх обходу, визначав склад та напрямок руху похідної охорони ворога. При зустрічі з невеликими групами противника мав вступати в бій, уточнювати склад та характер дій головних сил виявленого ворога. Налічував до 100 осіб та діяв на відстані 6-15 км попереду основних сил;
- **розвідувальний роз'їзд** вів розвідку на кордоні та в походах. Під час походу роз'їзди висилались від головних сил або діяли від розвідзагону на відстані до 6 км. Основне завдання – своєчасне виявлення противника, встановленн чисельності, складу і озброєння. Склад роз'їзду – від 5 до 10 осіб;
- **роз'їзні козаки** безпосередньо оглядали місцевість та окремі об'єкти. У разі виявлення ворога чи ознак його появи, встановленими сигналами попереджати розвідроз'їзд, який рухався позаду. Або самостійно висуватися до нього з доповіддю. Висилались від розвідроз'їзду на відстань до 1 км. Склад – від 1 до 3 осіб;
- **бекети (спостережні пости)** розташовувались уздовж південного кордону Запорожжя для спостереження, виявлення військ ворога й оповіщення командирів та місцевого населення. Склад бекету – 2-3 особи.

В обороні розвідзагін не висилався, а завдання розвідки вирішували розвідувальні роз'їзди. Разом із тим, можливості передового розвідроз'їзду майже не використовувались у наступі, бо його сил не вистачало для вирішення завдань розвідки та утримання противника у випадку бою з ним.

Під час оборонного бою Запорозького війська розвідувальний роз'їзд мав уточнювати чисельність ворога, викриття його вогневих засобів та пунктів управління, виявляти розміщення і місця висування резервів. [4]

Для ведення *спеціальної розвідки* могли призначатись:

- *команди пластунів*: розвідувально-диверсійна діяльність у тилу ворога й на шляхах висування його головних сил. Висилались за декілька днів до виступу запорожців у похід. Команда – від 3 до 10 осіб;
- *групи для наскоків* – окремі штатні піхотні та кінні підрозділи або такі, що діяли в складі розвідоргану. Склад групи – від рою до пів сотні;
- *групи для засідки* – створювались із чинних розвідзагонів, розвідроз'їздів.
- *групи для вилазки* – створювались зі складу штатних піхотних або кінних підрозділів (найбільш досвідчені й підготовлені козаки). Могли посилюватися пластунами для влаштування диверсій та більш якісної розвідки.
- *"могили"* – створювались задля розвідки на ймовірних напрямках появи військ ворога, при виявленні якого сповіщалося місцеве населення й козацькі підрозділи. Склад "могили" – 2-3 особи.

Розвідка в цілому мала визначити обсяги продовольства і матеріальних ресурсів, можливості їх поповнення, уточнити дані про минулі бойові дії противника під час поточного походу, а також наявність в обозі поранених, хворих, стан возів тощо. Дані про місцевість допомагали Запорозькому війську підтримувати встановлений темп походу і випереджати ворога в захопленні тактично вигідних рубежів. В цілому, розвідку розсилали на майже 250-300 квадратних кілометрів. [2]

Створення умов для переваги здійснювалося за рахунок організації розвідабезпечення під час походів, особливо вночі. Як правило, основними завданнями розвідки вночі були - забезпечення безпечного просування головних сил.

Облога фортеці

При плануванні облога фортеці (міста) в розвідку відправляли окремих козаків, які знали місцеву мову й звичаї. Вони проникали всередину й залежно від обставин через місцевих жителів (переважно людей українського походження або українських полонених) чи спостереженням добували необхідну інформацію: розташування елементів фортеці (міста), склад і оснащення військ ворога в ній; характер оборонних споруд на підступах, уздовж фортеці (міста) й усередині; розташування основних сил і засобів ворога, спостережних і командних пунктів (підземні ходи й укриття, наявність і

глибина прикритого від вогню простору); основні джерела води, наявність у місті водойм, їхня важливість для життєдіяльності фортеці (міста), можливість їх виведення з ладу й диверсій для порушення водопостачання. [3]

Прикордонники

Для охорони кордонів Запорозжя, попередження місцевого населення й командування Січі про появу ворога на прикордонні призначалось бойове чергування. *Після отримання відомостей про наближення ворога до кордонів, за 2-4 год. військо мало бути готовим до походу.* Козаки-прикордонники через місцевих жителів, перебіжчиків і полонених також дізнавалися про дії й наміри противника. [2]

Отже, можна твердити, що система козацької розвідки, яка остаточно сформувалася в 1648–1649 рр., стала однією з основних передумов перемог у битвах Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. У хроніці часів доби Козаччини збереглися згадки про масову, активну і результативну розвідувальну діяльність, що сприяла втіленню стратегічних планів керівників держави. Тому можна твердити, що козацька розвідка була однією з найефективніших у тогочасній Європі та відіграла важливу роль в боротьбі за незалежність України. [4]

Література:

1. Грищук А. В. Військово-політичний енциклопедичний словник. — К. : Видавничий дім «Румб», 2009.
 2. Веденеєв Д. З історії розвідки і військової дипломатії України. // Розбудова держави. 1993. № 9; Василик А. Українська розвідка. // Поріг. 1993. №2.Т. 2. — С. 263.
 3. Скрипник О.В. Українська розвідка. Прадавні часи.-Київ : ВД "АДЕФ-Україна", 2020.-320 с.
- Степанков В. Козацька розвідка наближала перемогу. // Київська Старовина №4. 1995

ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В СКУЛЬПТУРНИХ ТВОРАХ

В сучасних умовах переосмислення історії України помітно зріс інтерес до такого його яскравого феномена як українське козацтво. Адже козак – уособлення українського ідеалу чоловіка-воїна, що прагнув до волі і свободи, був наділений такими психологічними рисами, як мужність, хоробрість, чесність, працьовитість.

Олександр Середюк, відомий український історик у своїй книзі про козацтво «Лицарі Степу» відзначає, «що запорізьке козацтво залишило глибокий слід не лише в державотворенні України, а й образотворчому мистецтві», зокрема в скульптурі.

В науково-дослідницькій роботі досліджено образи українських козаків в скульптурних творах наших місцевих скульпторів . скульптурних творах із колекції художнього музею ім. Верещагіна, що в місті Миколаїв.

Мета дослідження-розширити і поглибити знання студентів ,щодо історичного минулого України,надати додаткові знання про окремі скульптурні пам'ятники козаків, сприяти розвитку краєзнавства серед студентської молоді,виховувати повагу та бережне ставлення до історичної спадщини, пропагувати збереження історичних та природних пам'яток історії.

Завдання : визначити специфіку увічнення та збереження історії козацтва в пам'ятках культури в певні періоди суспільно - політичного розвитку населення країни, з'ясувати основні напрями та особливості досліджень пам'яток козацької доби в наукових та державних пам'яткоохоронних установах.

Скульптурні образи козацтва із колекції Миколаївського обласного художнього музею ім. В. В. Верещагіна покликані привернути увагу до національної історії України та скульптури, як одного з найпопулярніших видів образотворчого мистецтва. У постійній експозиції музею представлені дві дуже цікаві скульптурні роботи, присвячені українському козацтву: «Тарас Бульба» Леоніда Позена та «Чумак на возі» Євгена Лансере.

В них простежується як кожний задум скульптора потребував своєї композиційної і відповідної їй пластичної форми, а також і відповідного матеріалу, який повинен не збіднювати скульптурний твір, а навпаки, збагатити його. Твори Позена і Лансере виготовлені із бронзи способом лиття (виготовлення відливків шляхом заповнення форм розплавленим металом з подальшою їх обробкою). Це дало авторам свободу у композиції, можливість створювати скульптуру в складних позах і ракурсах, на відміну від статичних композицій у камені. Бронза – улюблений матеріал багатьох відомих майстрів. Відлив скульптури у металі – це дуже копітка робота, зате бронза живе віки і навіть тисячоліття. Вона майже не піддається впливу атмосфери, а з часом покривається красивим нальотом різних кольорів – патиною.

З 2018 р. бронзова скульптура відомого українського митця Леоніда Позена (1849-1921) «Тарас Бульба» зайняла почесне місце в залі №3 постійної експозиції музею. Вона яскраво ілюструє знамениту гоголівську повість та демонструє великий талант скульптора. Доволі значні розміри твору (79,2x25,1x35) дають можливість для підкреслення величі героїчного образу козака. Талановитий скульптор був автором невеликих за величиною реалістичних жанрових та історичних творів, портретних бюстів, пам'ятників. До скарбниці українського реалістичного мистецтва ввійшли кращі твори митця: «Кобзар», «Переселенці», «Жебрак», «Запорожець у розвідці», «Скіф», «Оранка в Україні»; портрети – Ф. Стравінського та М. Ярошенка; пам'ятники – І. Котляревському та М. Гоголю у Полтаві.

Позен знав і любив історію України. Скульптура «Тарас Бульба» – це своєрідна ілюстрація знаменитої гоголівської повісті «Тарас Бульба», присвяченій славній історії українського козацтва. І М. Гоголя, і Л. Позена хвилювала й цікавила козацька доба історії України. Тарас Бульба – це узагальнений, типовий образ українського народного героя, який загинув рятуючи товаришів.

До теми українського козацтва (опосередковано через образ чумака, який має чимало спільних рис з лицарем степу – козаком) звертався російський скульптор Євген Лансере в роботі «Чумак на возі».

У колекції МОХМ ім. В. В. Верещагіна зберігаються чотири роботи Є. Лансере: «Чумак на возі» представлена в експозиції музею, а інші – «Киргиз з беркутом», «Джигітовка лезгін» (1887), «Джигітовка лезгін» (без дати) – наразі зберігаються у фондах.

У камерній скульптурі «Чумак на возі» Лансере відтворив живу жанрову сцену з життя українців, демонструючи майстерність у виконанні образу чумака, тварин, реманенту та побутових предметів. Скульптор довів твір до ювелірної викінченості, точно відтворивши фактуру різних матеріалів.

У скульптурній групі «Чумак на возі» Лансере багато уваги приділив тваринам. Автор вміло передав тіла тварин, природні характерні пози волів під час неспішного виснажливого руху. Ретельно та скрупульозно виліплені реманент та батіг. Чітко проглядаються найдрібніші деталі в упряжі, мотузки, якими скріплювалися окремі елементи воза тощо. Скульптор зберіг пропорції покритого цупкою тканиною, наповненого скарбом воза.

Образ чумака, створений Лансере в роботі «Чумак на возі» глибоко реалістичний та пластично виразно завершений. У музейній роботі «Чумак на возі» чітко простежуються характерні риси творчості Лансере – його схильність до камерності скульптури, прагнення до глибини ідейного змісту, розгорнутої оповідності, глибокої психологічної характеристики дійових осіб. Все це досягалося майстерністю композиційної побудови, витонченістю майже ювелірної пластики. Завдяки виразному жесту чи позі навіть у статичній фігурі скульптор зміг передати емоційний настрій та внутрішній стан зображуваного персонажа.

У фондах МОХМ ім. В. В. Верещагіна зберігаються декілька скульптурних творів, присвячених українському козацтву, серед яких скульптури Анатолія Коптева та Олександра Катілова. Вони періодично експонуються на тимчасових тематичних виставках у залах музею та на пересувних виставках поза музеєм.

На особливу увагу заслуговує дарунок члена творчого об'єднання «Прибужжя» та «Спілки майстрів народної творчості України» Олександра Катілова – дерев'яна скульптура під назвою «За самостійність, щастя, добробут», яка сповнена патріотичним національним духом. Вона виконана майстром у 2004 р. із дерева (тополя) у стилі селянського різьблення, який рідко притаманний сучасним скульпторам. Експресивна скульптурна група складається із трьох козаків різного віку, які напружено тримають у руках зброю та прапори. Ідея твору: українське козацтво – символ непереможного духу та волі українського народу.

Твір О. Катілова «За самостійність, щастя, добробут» входить до переліку творів пересувної музейної виставки «Козацькому роду немає переводу» і дуже популярний серед глядачів.

У жовтні 2020 р. на виставці «Художники – місту», присвяченій 50-річчю Миколаївської обласної організації Національної спілки художників України було представлено 78 творів із фондів музею, у т. ч. – 6 скульптур. Серед них виділялася яскрава (покрита поливою) скульптура Анатолія Коптева «Бандурист». Оригінальний твір нагадав глядачам виставки про миколаївського художника, який прожив коротке але яскраве життя. Він помер 03 червня 1980 р. у віці 54 р. У фондах музею зберігаються дві скульптури Анатолія Коптева, присвячені

козацькій темі. Скульптура Коптева «Бандурист» (гіпс, глазур) поповнила колекцію музею як дар автора у 1998 р. Робота виконана із гіпсу та покрита кольоровою (синьо-зеленою) поливою (полива або глазур – скляниста маса, що складається з оксидів металів). Полива виконує практичну і художню задачу, вона робить гіпсову скульптуру гладенькою і добре захищає її від вологи. Скульптура «Бандурист» має середні розміри – 70x23x60, що дозволяє надати розгорнуту вільну характеристику герою. Твір представляє групу із вершника та коня. Образ козака з бандурою верхи на коні виразний та динамічний. Автор вміло передав стрімкі рухи баского коня та вправного вершника.

У Кривому Розі тема козацтва займає окреме місце займає тема козацтва. Вона презентована п'ятьма скульптурами та одним пам'ятним знаком: два пам'ятники Б. Хмельницькому (1954 р.), «Козак Кривий Ріг» (2011 р.), Козак Мамай (2016 р.), пам'ятник на честь П. Калнишевського (2018 р.), пам'ятний знак Григорію Шраму на честь засновника сел. Веселі Терни (2001 р.). В своєму дослідженні я вибрала три.

Однією з улюблених композицій криворожан є Пам'ятник “Козак Кривий Ріг” Скульптурна композиція зображує момент сходження козака Рога з коня біля місця впадіння річки Саксагань у Інгулець. Історія пам'ятника: Пам'ятник козаку Рогу встановлено в металургійному районі Кривого Рогу, хоча жителі вважають, що справедливо було б розташувати його в історичній частині міста, саме там, де оселився козак Ріг, а згодом виник хутір. Пам'ятник був урочисто відкритий 28 травня 2011 у честь Дня міста. 62-тонний монумент висотою 5 м 30 см складається з двох частин. Сама скульптура козака, який тримає за вуздечку коня, важить 3 тонни. Вона вилита з бронзи і розміщена на масивному постаменті. Пам'ятник виконаний з природного каменю - моноліту залізної руди, доставленого з криворізького кар'єра. Козака відлили в приватній майстерні відомого українського художника Олега Пінчука. Авторство пам'ятника належить Почесному громадянину міста, скульптору Олександрю Васякіну, який виготовив макет ще в далекому 1991 році, проте через брак фінансування монумент тоді встановити не вдалося. За задумом автора, скульптура зображує історичний момент - після довгої подорожі козак Ріг зупинився і зійшов з коня на місці, де з'єднуються дві річки. Саме тут почалася історія міста Кривий Ріг. Пам'ятник Петру Калнишевському (скульптор В. Токар, 2018). (18 квітня 2021 р.) Калнишевський Петро Іванович (бл. 1690-1803)

– останній кошовий отаман Запорозької Січі (1762, 1765-1775). Походив з української шляхти Лубенського полку. Брав участь у російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. Керував бойовими операціями запорозьких загонів проти турецьких військ, виявив себе як талановитий полководець. Петро Калнишевський причетний до будівництва поштової станції біля Кривого Рогу. Зокрема, 27 квітня 1775 р. він підписав розпорядження про початок роботи (гонів) по поштовому тракту. Вірогідно, що він також і визначив місце розташування пошти по обидві боки р. Саксагань. Монумент Петру Калнишевському заввишки вісім метрів виготовлений із бронзи. Місцеві краєзнавці переконують: Калнишевський є засновником міста. Оскільки після ліквідації Січі військами Російської імперії, на місці сучасного Кривого Рогу козаки-переселенці заснували поштову станцію. Втім, козацька ідентичність міста закріплюється не тільки в образі двох «батьків-засновників». На додачу до них «пантеон» козацьких героїв доповнює також Козак Мамай, пам'ятник якому роботи В. Токаря відкрили 14 жовтня 2016 р. (як бачимо, навіть раніше за Калнишевського; тобто в перш чергу у місті встановили пам'ятники двом міфічним запорожцям, а потім вже реальному). Ряджені «козаки» масовки неодмінно беруть участь в офіційних міських заходах – байдуже, чи Дні міста, де їхня присутність виглядає логічною, чи ж у параді на 9-те травня або навіть у відкритті пам'ятника Хрестителю Русі Св. князю Володимирі. Пам'ятник козаку Мамаю (скульптор В. Токар, 2016) (27 березня 2021 р.) Такі практики та інтерпретації свідчать в першу чергу про те, що минуле поселення Кривий Ріг на загальному рівні мислиться безсумнівно пов'язаним з запорожцями, а разом з тим, цим всі уявлення і обмежуються, вони надзвичайно абстрактні – і реальний Калнишевський і вигаданий кривий Ріг просто зливаються в один образ «запорожця-засновника». У такій рецепції з одного боку можна побачити вплив ідей Олександра Мельника та його однодумців, які монополюють просувають у міському просторі фактично все ту ж «абстрактно-міфічну» модель сприйняття запорозької давнини. Але з іншого боку – їхня промоція дати «1734» або більш ранніх лягає на родючий ґрунт – у місті ще з кінця ХІХ ст. і так переконані у його давньому запорозькому походженні.

Висновок

.Актуальну думку про значення козацтва в історії України висловив О. Гуржій в книзі «Історія козацтва. Держава – військо – битви»: «Тріумфом козацьких державотворчих традицій став серпень 1991 року, коли незалежна Українська держава постала як реальність. Значення козацтва в історії України, незважаючи на вагомий історіографічний доробок, до кінця не усвідомлене ще й сьогодні. Вчені продовжують шукати пояснення причин появи та з'ясування сутності цього соціально-національного феномена». На всіх рівнях рецепції сучасний Кривий Ріг демонструє запорозьку ідентичність. В уяві містян Калнишевський,

козак Ріг та поштова станція зливаються в один загальний образ запорозької старовини. Відчувати зв'язок із запорожцями престижно – це дає почуття долученості до найяскравішої сторінки української минувшини. А знайомство з експонатами музею та пам'ятників може стати приводом для глибокого вивчення історії України, з'ясування ролі козацтва у формуванні національної державницької ідеї.

Ведьорін Всеволод
здобувач освіти гр. 2-011
Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

КТИТОРСЬКІ ПОРТРЕТИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Доба українського козацтва завжди займала особливе місце в історії нашого народу. Козацькі традиції, звичаї, одяг, зброя, будівництво церков - це лише частина Козацького бароко, яке з часом розглядалось не лише як стиль в мистецтві, а і складова соціокультурного життя того часу, і особливе місце в контексті даної тематики займають ктиторські портрети козацьких гетьманів.

Метою даної роботи є дослідження ктиторських портретів козацьких гетьманів за часів Гетьманщини. Методологія дослідження полягає у використанні метода формалізації – для уточнення поняття «ктиторський портрет» у предметному полі мистецтвознавства, метод компаративістики і герменевтичний метод. Об'єктом виступають ктиторські портрети за часів Гетьманщини.

Ктиторський портрет з давніх часів займав особливе місце в образотворчому мистецтві, на цих портретах ми можемо побачити осіб, гетьманів, які підтримували церкву фінансово, по факту це портрети меценатів, які робили щедрі дарунки монастирю або церкві.

Одним з перших портретів, на якому ми акцентуємо увагу був портрет Богдана Хмельницького в галереї ктиторських зображень у розписах Успенського собору Києво-Печерської лаври. За часів Гетьманщини ктиторами були гетьмани, представники козацької верхівки.

Починаючи з XVII замість настінних ктиторських зображень почалась тенденція зображати станкові портрети. Ці портрети стали частиною процесій, їх бачили глядачі, свого роду це частина відповідного видовища. Ми можемо бачити процес трансформації ктиторських портретів, наприклад на іконах з'являється зображення козацької еліти.

Наприклад ікона «Розп'яття», у національному художньому музеї України. Старша наукова співробітниця музею Ольга Шамшетдінова свідчить, що у центрі композиції є образ розп'ятого Ісуса Христа на тлі крупних золотих орнаментальних завитків, біля нього ліворуч – лубенський полковник Л. Свічка, який фінансував спорудження монастирської церкви в околицях м. Лубни) в нього молитовно складені руки на тлі пейзажної гірки і монастиря. «На полковнику червоний кунтуш (зелена шапка, підбита хутром, – за звичаєм, на землі перед хрестом)». «Зображення його простого і мужнього, з набожним виразом обличчя є близьким до світського портрета, а його постать, написана площинно і чітко, виступає на глухому зеленуватому тлі. Праворуч розп'ятого Ісуса Христа – Матір Божа – Марія та апостол Іоанн Богослов у вишневому із рожевим та зеленому з червоним біблійному вбранні» [1].

А у Свято-Преображенській церкві с. Сорочинці є ікона святої Уляни, яка була написана як портрет дружини гетьмана Д. Апостола [6].

У Свято-Троїцькому монастирі надбрамної церкви Києво-Печерської лаври у композиції «Перший Нікейський собор» поряд з духовенством зображена група представників козацьких старшини з великим гетьманом І. Скоропадським.

З часом на портретах підкреслюється індивідуальність козацьких гетьманів, підсилюється увага до одягу, аксесуарів, гербів, атрибутів.

Яскравим прикладом є портрет великого гетьмана Івана Мазепи, який щедро жертвував на церкви, і козацького полковника М. Миклашевського, який був меценатом Видубицького Свято-Михайлівського монастиря.

Цікавим фактом є зображення на ктиторських портретах і образів дружин гетьманів і козацької верхівки, наприклад: І. Паєвський в 1697 намалював дружину новгород-сіверського сотника Л. Журавки Євдокію.

А «...портрет Феодосії, дружини фастівського полковника С. Палія (1711, втрачений), був створений посмертно і зберігався в м. Біла Церква в храмі, заснованому С. Палієм. Відомо, що героїня портрета, як дружина полковника, за відсутності чоловіка командувала козаками і гідно приймала московських купців» [1].

У XVIII столітті намічається тенденція появи реалістичних рис у ктиторських портретах. Яскравим підтвердженням цього вислову є іконостас Нікопольської церкви, який був побудований на кошти І. та Я. Шиянів. По бокам цього розкішно прикрашеного іконостасу були розміщені портрети братів. Ці портрети вражають своєю історичною правдивістю. Полковники І та Я. Шияни зображені в повний зріст, у коричневих тонах, одна рука як завжди на поясі, інша – тримає шапку. «Увагу привертають обличчя – худорляві, обвітрені, виконані з натури і написані кольором і світлотінню, широким мазком з енергійними світловими відлисками. Вольове, замислене обличчя Якова і більш просте, з довгим оселедцем – Івана. Невідомий маляр представив

світські портрети типових виразників широких народних кіл, простих, уже немолодих козаків, відданих минулим часам бойової слави, які з гідністю, мужньо дивляться у вічі прийдешності» [1].

На Лівобережній Україні у XVII столітті активно поширюється світський портрет, а особливо парсуна, або парадний портрет гетьманів. Звісно, що на відміну від ктиторських портретів парадні портрети знаходились у будинках. У 18 ст. в середовищі козацьких старшин набули розповсюдження камерні портрети, створювалися родові галереї Сулим, Галаганів, Дараганів.

Є навіть Галерея гетьманів України. Її було відкрито в Палаці студентів ДНУ у 1999 році, але і досі вона залишається єдиним зібранням в Україні, яке експонує портрети самих видатних козацьких воєначальників та меценатів України XVII - XVIII століття.

Є ктиторський портрет гетьмана Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Юрія Хмельницького, Павла Тетері, Івана Брюховецького, Петра Сухового, Петра Дорошенко, Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича, портрет прославляє образ нового героя – представника козацької верхівки – гетьмана, козацького полковника, які були втіленням ідеальних якостей, налічували воїнську доблесть і мужність, він утверджував також їхню станову значущість і знатність. Усі ці аспекти створили стиль парадних репрезентативних портретів з монументальною узагальненістю композиції, урочистістю, декоративністю і колоритністю.

У цих портретах не було нічого випадкового, митці дотримувались чіткості, виразності, відтворювали костюми, колір, авторами були іконописці і цехові ремісники, випускники Києво-Могилянської академії та Харківського колегіуму, кріпосні художники. «Портрети малювали з натури або за описом; була поширена практика замовляти копії з портретів іменитих предків, так, Т. Шевченко 1859 на замовлення нащадків генерального судді Війська Запорізького В. Кочубея виконав портрет останнього, спираючись на один з його овальних портретів» [1].

Таким чином, ктиторські портрети гетьманів та козацьких полковників у XVII столітті були відповідною складовою культурного і суспільного життя цієї доби. Вони дали можливість зберігати автентичність одягу і традицій.

Література:

1. Ласка І. М. Козацтво українське в образотворчому мистецтві // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2007. — Т. 4
2. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / О. М. Апанович. — К.: Дніпро, 1991. — 334 с.

3. Гуслистий К. Запорозька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу / К. Гуслистий, О. Апанович. – Київ: Держполітвидав УРСР, 1954. – 86 с.
4. Апанович Е. М. Исторические места событий освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. / Е. М. Апанович; АН УССР. Институт истории. – Киев: АН УССР, 1954. – 104 с.
5. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О. М. Апанович. // АН Української РСР. Інститут історії. – К.: «Наукова думка», 1969. – 224 с.
6. Кравченко А. Козацька наречена // Запорожці. До історії козацької культури. – К.: Мистецтво, 1993. – С. 214-231
7. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків / Д. І. Яворницький. – К.: Наукова думка, 1990. Т. 1. – 592 с.

Антонюк Т.В.
студентка гр. ЗКК 20 1/9
Відокремлений структурний підрозділ
«Інгулецький фаховий коледж
Криворізького національного університету»

КОЗАЦЬКА ТАКТИКА ВЕДЕННЯ БОЮ ЯК ФАКТОР ПЕРЕМОГИ У ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ 1621 РОКУ

У цьому році в Україні відзначається 400-річчя Хотинської битви 1621 року. Ця битва стала кульмінаційним моментом цілої війни, яка завдяки битві отримала назву Хотинської. Від результатів цієї баталії свого часу залежала майбутня доля всієї Європи. Усі сучасники визнавали, що ключову роль у перемозі під Хотиним відіграли запорозькі козаки. Без них османи могли здолати поляків за три-чотири дні, і шлях на Варшаву був би відкритий. На той час це була найбільша кількість запорозького воїнства, яку одночасно вдалося виставити у військовій баталії. Тому поширення знань про цю подію є актуальним, і особливо у цьому році. До того ж сучасній Україні, яка протистоїть збройній агресії, варто знати про перемоги української зброї у минулому.

Мета цієї роботи – аналіз тактичних прийомів, застосованих українськими козаками під час Хотинської битви 1621 р., як ключового фактору перемоги у Хотинській війні.

Завдання полягають у тому, щоб розкрити сутність успішної оборонної тактики козаків та показати роль їх наступальних атак на переважаючого у силі противника.

З 2 вересня до 3 жовтня 1621 року під Хотиним тривала битва між об'єднаними силами Речі Посполитої з одного боку та військом Османської імперії з іншого. Ця битва стала завершальним етапом Хотинської війни 1620-1621 років – воєнного протистояння між султанською Туреччиною і Річчю Посполитою.

Польське військо (майже 31 тисяча вояків) зупинилося під Хотином. На допомогу йому прибуло козацьке військо (близько 45 тисяч осіб), у складі якого був і загін під проводом Петра Сагайдачного. Їм протистояла 150 – ти тисячна турецька армія (та є свідчення, що османів було набагато більше – 250 тисяч чоловік).

4 вересня 1621 р. В цей день султан провів три масові штурми польсько-козацького табору, в яких взяли участь близько 100 тис. турецьких воїнів. Перший штурм тривав протягом п'яти годин і був спрямований на козацьке військо. Потім був проведений другий двохгодинний загальний (і на козацькі і на польські позиції) штурм. І нарешті третій штурм був спрямований на козацькі позиції. Турки пішли на штурм козацьких позицій під захистом тварин, женучи перед собою верблюдів, мулів та худобу. Але козаки, маючи досвід у використанні худоби під час бойових дій, вийшли з укріплень і сильними гучними окриками настрашили тварин й змусили їх повернути назад. Змішавшись з турецьким військом, тварини порушили його бойові порядки, виникла паніка, турки почали тікати. Козаки, переслідуючи турків, увірвались в турецький табір.

П. Сагайдачний попросив головнокомандуючого Я. Ходкевича підтримати успіх козаків наступом польської кавалерії і розгромити турецьке військо. Але Я. Ходкевич проявив велику обережність в прибічність до оборонної тактики. Була втрачена чудова можливість покінчити з Османом II. І козацьке військо, не отримавши очікуваної підмоги, вимушене було відступити до своїх позицій.

Та вторгнення запорожців до турецького табору викликало велику паніку ворога. Турецька сторона понесла великі людські втрати, а також в артилерії та іншій зброї, яку козаки вивезли з табору. Табір був настільки порушений, залитий кров'ю, що Осман вирішив поміняти його місце. І 7 вересня турецьке військо поновило бойові дії. Вони розпочалися з гарматного обстрілу козацьких позицій. Обстріл здійснювався 60 (деякі джерела – 150) гарматами. Атаку почала турецька кіннота, потім пішли яничари. Протягом п'яти годин на козацький табір було здійснено чотири атаки, але козаки не тільки вистояли, а й переходили у контратаку. В другу половину дня, побачивши марність штурму козацьких укріплень, Осман II спрямував удар на польський табір, супроводжуючи атаку артилерійським обстрілом. Була здобута частина польських шанців, але наступила темрява, і турецьке військо їх залишило.

Наступного дня, 8 вересня 1621 р. з гетьманства був скинутий Я. Бородавка і страчений, а на його місце козаки обрали П. Сагайдачного. Причина цієї події до цього часу не відома. А очевидно сталось щось значне, бо в козаків не було прийнято міняти керівників у відповідальні моменти, зокрема, під час бойових дій.

Після потужного обстрілу козацького табору з гармат турки 11 вересня знову розпочали великий штурм, але успіху не мали. 14 вересня до турецького табору прибув зі своїм загоном (10 тис. вершників) легендарний серед татар своєю хоробрістю та військовою талановитістю Каракашпаша. Його поява викликала піднесений настрій і надію у турецького війська. Султан так зрадив, що, порушуючи звичай, сам виїхав зустрічати Каракаша, який пообіцяв Осману II одним штурмом змести поляків і козаків. Наступного дня, 15 вересня Каракаш очолив штурм, але вже через годину був мертвий і турки припинили атаку. Вони втратили ініціативу і перейшли до оборони.

Однак в польсько-козацькому війську з'явився голод. З боку козаків та поляків почалися сутички та вилазки, спрямовані на добування їжі. Козаками активно проводилися нічні атаки турецького табору.

24 вересня помер Я. Ходкевич, який тяжко хворів. Сподіваючись, що ця смерть негативно вплинула на моральний стан ворожого війська султан знову повірив у можливість перемоги. 25 вересня турки розпочали черговий великий штурм, але успіху він не мав. 28 вересня шаленим гарматним обстрілом розпочався останній великий штурм. Султан кинув у бій усе, що в нього було. Протягом дня було проведено дев'ять великих атак. Але турки йшли до бою вже не з власної волі. Позаду йшли сотники і десяцькі з оголеними шаблями і гнали військо вперед. За свідченнями самих турків втрати цього дня були найбільшими за весь час бойових дій. Називають цифри від 3 до 20 тис.

У безкінечних атаках на козаків турки розбивались об їх згуртованість і майстерність бою під керівництвом талановитого полководця Петра Сагайдачного. Турецькі гармати стріляли безперестанку, але не влучно. За земляними валами козакам було безпечно. П. Сагайдачний застосовував таку тактику: активна оборона вдень і нищівні атаки вночі. Дарма потім недруги сичали, що козаки ради наживи йшли в нічні атаки у табір турків. Так, після таких атак козаки повертались з багатою здобиччю, знищивши багато ворогів. Але захоплена їжа, одяг, гармати давали козакам сили для продовження боротьби. Адже битва Хотинська тривала 37 днів.

Під Хотином, де шляхетській кінноті особливо ніде було розвернутися, козацький стиль ведення війни з опорою на табір та контратаки піхоти пасував проти турок якнайкраще. Турецьке військо, яке ставило на атаки своєї піхоти — яничарів, опинилося в порівняльних умовах з козаками. І прогало! Традиційний козацький табір зі скріплених між собою возів, захищений шанцями та валами, виявився напрочуд ефективним. На перший погляд він

виглядав слабшим за коронний, тому турки прагнули передусім зім'яти козацькі позиції, щоб ослабити потугу Я. К. Ходкевича й розвинути переможну атаку далі, на табір коронного війська. Та вперті штурми нічого не дали. Турки зламали собі зуби об козацький табір.

Достеменно невідомо про козацькі втрати під час Хотинської війни. Доводиться оперувати дуже приблизними цифрами. Понад тисячу козаків загинуло напередодні в походах до Молдови. Ще біля трьох тисяч полягло зі зброєю в руках під Хотином. Якась частина померла від голоду та хвороб. Насамкінець, слід долучити ще й втрати, яких козаки зазнали під час морських походів. У підсумку випливає, що «заслуги криваві» коштували життя не менш ніж 5 тис. побратимів. Проте у будь-якому випадку втрати не сягали третини козацького війська.

Високу мастерність та ефективність козаків гідно оцінили і Я. К. Ходкевич, і комісари, і королевич Владислав. У польових умовах війни станові упередження, які так випирали в мирний час, відійшли на задній план. Нечувана досі річ: гетьман П. Сагайдачний та полковники були учасниками всіх військових нарад. До козацького голосу прислухалися.

Внаслідок битви, турецькі втрати становили близько 80 тис. чоловік. 29 вересня між командуванням польсько-козацьких і турецько-татарських військ почалися переговори про укладення миру. Вони закінчилися підписанням угоди 8 жовтня 1621 року. За мирною угодою сторони домовлялися про відновлення дипломатичних зв'язків. Хотинська війна показала малу придатність кінноти у позиційних війнах. Загинули майже всі коні. Польська гусарія не мала впливу на хід бойових дій під Хотином. Вирішальну роль у битві мала козацька піхота та артилерія.

Наслідки Хотинської битви мали велике міжнародне значення. Ця битва змусила Туреччину відмовитись від планів завоювання Європи. Хотинська битва також стала тріумфом української зброї і бойового мистецтва. Порівняно невелике польське військо у спілці з козаками, завдяки воєнному талантові Гетьмана Петра Сагайдачного перемогло велику турецьку навалу, що не дало впасти Речі Посполитій і зупинило турецький похід через українські і польські землі в Європу.

Загальне захоплення в Речі Посполитій «лицарськими» діяннями козацтва під час Хотинської війни викликали у деяких тодішніх польських інтелектуалів, зокрема Шимона Старовольського, навіть спроби вписати козаків у так званий «сарматський міф». Згідно з його тогочасною версією, польська, литовська та українська шляхта є нащадками войовничих сарматів, і платячи «податок кров'ю», захищає спільну вітчизну Річ Посполиту як оплот християнського світу від мусульман. А тому шляхта користується винятковими суспільними правами та привілеями й не має нічого спільного з простолюдом. Ідеологія сарматизму по живому відрізала українську еліту від решти українців, що в

умовах умонтування українського світу в Річ Посполиту відкривало навстіж двері до спольщення. Але спроби поширити сарматський міф на козаків все-таки означало ціннісно прирівняти козацтво до шляхти й так само поставити вище простолюду. У своєму творі «Сарматські воїни» до найвизначніших сарматів, якими слід пишатися, потрапили й деякі козацькі ватажки: Гаврило Голубок, Григорій Лобода та Петро Сагайдачний.

Правда, в подальшому спроби «осарматити» козаків затухають, що цілком узгоджувалося з небажанням Варшави юридично прирівняти козацтво до шляхти, як воно того домагалось. Відгрімилі по славі Хотинській гармати, минула ейфорія від перемоги над «турецької чумою», і все в стосунках козаків з Варшавою повернулося в заїжджену колію. Від козаків почали вимагати припинення морських походів, хоча ще вчора благали виходити в море якнайбільшою кількістю човнів. Про збільшення реєстру — ніхто й не заїкався. Хоча коли потребували війська на турка, не зважали на куций реєстр у 3 тис. осіб і були раді прийняті у своєму таборі будь-яку кількість козаків. Як можна було втиснути в 3 тис. понад 30 тис. героїв Хотина, ніхто не переймався. Козацькі вимоги, виписані в інструкції посольству до короля, були сповнені надій, що Сигизмунд III з огляду на звитяги Війська Запорізького під Хотином дотримає слова, даного П. Сагайдачному наприкінці липня у Варшаві. Козаки нагадували, щоб король, «за криваві заслуги й вірність нашу, велів заспокоїти старожитну нашу релігію грецьку, й вольності, надані нам пращурами їх милостями і королем його милістю за криваві заслуги наші в експедиціях — зволив цілими й непорушними заховати і підтвердити своїм привілеєм».

Козацтво просило підняти платню з 40 тис. до 100 тис. злотих, а отже, й збільшити реєстр, ставило питання про вільне поселення в приватних маєтностях, про лежі в козацьких краях, особливо в Київському воєводстві, про виділення Війську Запорізькому міста «на прожиток калікам» та ін. Королівська відповідь була ніби цебер холодної води на голову. Сигизмунд III з неабияким цинізмом відхилив усі вимоги, кинувши кістку виплати збільшеної платні, обіцяну комісарами під Хотином. Такою виявилася справжня ціна тій осанні, яку відразу по Хотині співали в Речі Посполитій козакам та їхньому гетьманові Петру Сагайдачному.

Та якби, королівський уряд та сейм Речі Посполитої змогли тоді по-справжньому оцінити значення і роль українського козацтва, задовольнили вимоги козаків, спробували би перетворити Річ Посполиту в трисуб'єктну державу, надавши права українському народові через козацьку верхівку та духовенство, не було б гострого протистояння в наступні два десятиліття. Здійсненню стратегічних планів Сагайдачного великою мірою завадила його передчасна смерть, яка настала в березні 1622 р. від рани отруєною стрілою під Хотином. А зарозумілість поляків щодо козацтва, нехтування їхніми правами, недотримання обіцянок, які вони давали козакам, привели до вибуху

Хмельниччини. Це стало початком кінця самої Речі Посполитої, яку внаслідок трьох поділів Польщі у XVIII ст. розділили Австрійська монархія та Російська імперія.

Матеріали даної роботи можуть бути використані на лекціях, семінарських заняттях з історії України та при проведенні позааудиторних виховних заходів, присвячених Дню українського козацтва та Дню захисників і захисниць України, які щорічно відзначаються у нашій державі у день вшанування українського війська на Покрову – 14 жовтня.

Література:

1. Брехуненко В. «Дивна то і несказанна мужність...». Козаки у Хотинській війні 1621 р. : науково-популярне видання. — К.: Темпора, 2013. — 120 с.
2. Сас П.М. Хотинська війна 1621 року: Монографія — К.: Інститут історії України НАН України, 2015. - 520 с.
3. Битва під Хотином (1621 рік) : бібліогр. список / ВНАУ ; упорядн.: О. А. Шевчук, Н. Г. Дудкевич. – Вінниця, 2015. – 30 с./
<https://ua1lib.org/book/2984776/8d23ef?id=2984776&secret=8d23ef>
4. Полуектов І. 400 років славетної перемоги! Нововіднайдене джерело про козаків та Хотинську війну/
<https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/10/8/160274/>

Щічко В.О.
здобувач освіти гр. 315
Відокремлений структурний підрозділ
«Криворізький фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

СОЦІАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Військова міць та лицарство українського козацтва поширювалася на різні аспекти суспільного життя. Згадки про козаків зустрічаються у вітчизняних та у зарубіжних джерелах. Однак козаки були не просто вояками, адже поряд з силою, мужністю, розумом, їм притаманні велика міць, мужність та відвага, продемонстровані ними в різні часи у їх боротьбі за волю та за православну віру.

В боротьбі проти насильного покатоличення й полонізації міського населення, передусім середніх його верств, що об'єднувалися, перш за все, для захисту своїх соціально-економічних інтересів, у 80-х роках XVI ст. в українських містах стали поширюватися громадські організації православного міщанства — братства. В створенні подібних об'єднань, що були спочатку при церквах, здійснило активну та безпосередню участь запорізьке козацтво.

Братства діяли в Україні від давніх часів при церквах, тому спершу їх діяльність носила тільки релігійний характер. Після поширення цехової організації запозичення дещо з цехового устрою, першочерговими стають економічні завдання братств. І в цьому сенсі такі братства виступали свого роду соціальним підприємництвом, орієнтованим на досягнення не власне фінансових чи комерційних цілей, а на соціетальний поступ українства, що набуває особливого значення за умов утвердження в сучасній суспільствознавчій думці так званої *соціетальної парадигми* [1, с. 54].

Відомий випадок, коли українські козаки добилися у польського короля для братств дозволу на пивоваріння, на доходи з якого братчики підтримували у належному стані церкви та священницькі обладунки. Цю форму економічної діяльності можна розглядати як перший в нашій історії приклад соціального підприємництва, потреба у якому відчувається сьогодні все нагальніше. Прикладом соціального підприємництва братств стали створювані ними типографії.

Діяльність братства носила також і благодійний характер, адже за рахунок братств освіту надають дітям-сиротам, калікам, старим, бездомним.

Братства вели також активну боротьбу проти єзуїтської пропаганди та примусового насадження уніатства. При цьому, дані об'єднання підтримували зв'язки з Московією, Молдавією, південними слов'янами. Одночасно братства розгортали значну культурно-освітню діяльність, що стосувалася різних сфер життя, але перш за все, - освіти.

Хоча, скажімо, на думку І. Огієнка (Митрополита Іларіона), своїм корінням братства сягають ще киеворуських часів – що він підтверджує посиленням на Іпатіївський літопис, у якому під 1134 та 1159 роками згадуються “братчини” у Полоцьку та інших місцях як громадські організації при церквах, що мали вузькі церковні завдання і до XV ст. нічим особливо себе не виявляли. Помітне пожвавлення їх діяльності припадає на XV ст., але лише у XVI ст. церковні братства перетворюються на нові організації зі зміненими функціями – оборони православної віри.

Саму у XVI ст. братства рішуче поширили свою діяльність на культурне, а потім і на та широке політичне поле, утримуючи школи, друкарні, лікарні й шпиталі. Дані організації засновували бібліотеки, і тим самим поширювали церковну літературу. Красномовно про широку діяльність братств свідчить склад та чисельність учасників. Спочатку до братств входили міщани, пізніше увійшла шляхта і духовенство.

Історичні довідки про перші братські навчальні заклади вкрай обмежені. На перших етапах це були невеликі школи з одним учителем, що одночасно здійснював обов'язки дяка та писаря братства. В навчальну програму вивчення курсу входило читання, письмо, рахунок і вивчення катехізису.

Головною перевагою та візитною карткою церковних братств було викладання шкільних предметів українською мовою. Таким чином, поширювалися традиція та укорінювалися рідна мова на противагу ополячення дітей.

У першій половині XVII ст. з посиленням національного та соціального гніту більшість братських шкіл перетворилися у школи підвищеного типу. Братчики разом з козацтвом усвідомлювали, що для вдалого ведення запеклої боротьби проти агресивних нападів польсько-литовської шляхти, елементарна освіта була недостатньою. І такою першою братською школою підвищеного типу в Україні стала школа Львівського братства, що було найстаршим братством (первісно Статут відносять до 1439 р., а початок діяльності припадає на 1586 рік), і за своєю організацією навчальної діяльності та розпорядком шкільного життя перевершила західноєвропейські школи подібного типу того часу. Вагомою заслугою Львівського братства було налагодження тісних міжслов'янських зв'язків. Львівські братчики встановили зв'язки з Москвою, Вільном, а також південнослов'янськими країнами [2, с. 39]. За зразком цієї школи відкрилися братські школи і в інших містах: Перемишлі, Рогатині, Замості, Києві, Вінниці, Кам'янці Подільському, Кременці, Луцьку та ін.

Козаки брали активну участь у створенні братства і в Києві, що утворилося у 1615. Цим роком прийнято датувати і початок освіти Київської братської школи (на Подолі при Братському монастирі), а через рік почали діяти вже друкарня та паперова фабрика. Київська братська школа у період свого становлення отримала велику матеріальну підтримку. В першу чергу від киянки Гальшки Гулевичівни (Лозки Єлизавети) (1575-1642, що походила з волинської шляхти, молодша дочка старости Володимирського Василя Федоровича Гулевич), що 14 жовтня 1615 подарувала свою садибу в Києві на Подолі для заснування Богоявленського монастиря і школи при ньому. Дане братство підтримувало тісні взаємні стосунки із запорізькими козаками. Початок цим контактам, ймовірно, поклав саме Йосип Курцевич, настоятель монастиря у Терехтемирові – місті розміщення козацького шпиталю, арсеналу та скарбниці. До 1610 р. вони настільки зміцніли, що славетні козаки відкрито оголосили: "Ми підтримуємо православ'я і духовенство, що не зрадило нашої старої віри" [3].

Значну підтримку Братська школа отримала від гетьмана Війська Запорізького Петра Конашевича-Сагайдачного (бл. 1577- 1578 - тисячу шістсот двадцять два; талановитий полководець, мудрий політик, добре розумів значення національної освіти і виховання). У 1621 він вступив до Київського братства разом "з усім Військом". Братчики скидалися грішми для обслуговування гарних церков, допомоги вбогим, зведення шпиталів, викупу невольників з татарсько-турецької неволі. Тому зрозуміло, що братство і школа отримали потужний захист, а козацтво, в свою чергу, стало силою підтримки

загальнонародних інтересів і дала братчикам можливість розгорнути широку культурно-освітню діяльність, домогтися високого рівня викладання.

Традицію, започатковану Петром Конашевичем-Сагайдачним, підтримувати Київську братську школу, продовжили й наступні гетьмани Війська Запорізького, зокрема Іван Петражицький (р. р. не в. 1632, гетьман реєстрових козаків), Богдан Хмельницький (1595-1657; гетьман України), Іван Самойлович (р. р. не в. - 1690; гетьман Лівобережної України), Іван Мазепа (1639-1709; гетьман України). На базі Київської братської школи 1632 року було створено Києво-Могилянську колегію (з 1701 року — академію).

Однією з перших шкіл вищого ступеня в Україні і найвизначнішою серед православних навчальних закладів XVI-XVII ст., відкритими українськими магнатами, стала Острозька школа-академія. Дана школа-академія в Острозі була організована руським князем, магнатом, військовим, політичним і культурним діячем, меценатом Костянтином Василем Острозьким (бл. 2 лютого 1526 — між 23 та 29 лютого 1608) — на його кошти 1576 року. Від самого початку заснування їй призначалась відповідальна політична роль — протистояти колонізаторському впливові на українську та білоруську молодь католицько-єзуїтських навчальних закладів. Тому в учбовому процесі багато уваги приділялося вихованню в учнів почуття патріотизму, любові до мови, культури, традицій свого народу.

Вибір Острога як культурно-освітнього, видавничого і пропагандистського центру вкрай обміркований. По-перше, князеві було вигідно розмістити школу в місті, яке дало назву аристократичному роду Острозьких. По-друге, Острог мав відповідну матеріально-технічну базу. По-третє, він був традиційно культурним центром в Україні. У кінці XV- поч. XVI ст. були зведені найбільш монументальні православні храми. В останній чверті XVI ст. саме тут виник відомий в Україні і в Білорусі острозький церковний напів, чому, без сумніву, мало передувати довготривале плекання традицій вітчизняного хорового мистецтва. Підтвердженням зростаючої ролі Острога у XVI ст. є й те, що, починаючи з цього часу, дане місто значиться на більшості карт Східної Європи [4].

Сам Острог на період середини XVI ст. був значним центром науки. Тут знаходили притулок сміливі мислителі, переслідувані на батьківщині. В академії діяли літературно-науковий гурток, а також друкарня Івана Федорова які були засновані у 1577 р. Тут світ побачила знаменита перша "Біблія", написана церковнослов'янською мовою (1581 р.), редактором якої доречі став Герасим Смотрицький — перший ректор академії.

Інакше кажучи, її заснування було початком компромісу між представниками східнослов'янської просвітньої традиції та "латинської науки". Костянтин Острозький першим практично реалізував ідею поєднання цих течій: в його школі вивчали не тільки слов'янську, а й грецьку, латинську, польську

мови. Також академія, окрім виховування у учнів вищеперерахованих якостей, займалась викладанням “семи вільних мистецтв”, таких як: риторика, діалектика, граматики, арифметика, геометрія, астрономія та музика. Окрім цього, школа виходила за рамки вивчення “семи вільних мистецтв” і також увага приділялась філософії і особливо богослов’ю. Вчителі були запрошені і виступали як православні греки, так і протестанти.

В школі був високий достатній рівень викладання. Саму школу називали академією навіть прихильники і провідники католицизму, і за межами України в тому числі. Щоб досягти такого рівня, К.Острозький запросив до неї найвизначніших українських і закордонних вчених. Тут працювали такі відомі люди як: першодрукар Іван Федоров, відомий український письменник Герасим Смотрицький, польський математик і філософ Ян Лятос, доктори латинських і еллінських наук Кирило і Никифор Лукаріс, Данило Наливайко (брат керівника селянсько-козацького повстання Северина Наливайка) та ін. Очевидно, що об’єднання такого широкого кола вчених, полемістів-літераторів було лише підкріпленням того, що заклад гідний мати статус академії. Цю назву вживав на сторінках своїх книг Г.Смотрицький. Особливістю також було те, що навчались у ній усі, як діти шляхти, так і діти селян. Вихованцями цієї школи були Мелетій Смотрицький – син Г. Смотрицького, талановитий педагог і просвітитель, письменник-полеміст, автор славнозвісної "Граматики слов’янської"; Петро Конашевич-Сагайдачний – відомий гетьман реєстрового козацтва; Іван Борецький – видатний представник української педагогічної думки і громадський діяч, перший ректор Київської братської школи, Іван Вишенський – український релігійний і літературний діяч, православний монах, письменник-полеміст та багато інших видатних людей того часу. Вихованці академії ставали вчителями, літераторами, друкарями, проповідниками. Існує версія, що за зразком Острозької академії були складені статuti Львівської та Луцької братських шкіл [4].

Повертаючись до релігійного життя самих козаків, тривалий час церков, у розумінні споруд – не було. Через те що, козаки вели у той час в основному похідний образ життя, у зв’язку з військовими походами, цьому образу життя відповідали особливі храми – похідні. Козаки обов’язково возили їх з собою у походи, робились вони із грубого полотна й були схожі до наметів, а встановлювались вони поблизу сторожових постів. Саме у такому храмі на Микитиному Розі відслужили урочисті молебні, коли Богдана Хмельницького вперше обрали гетьманом. Запорозький Кіш, керуючись у першу чергу військовими, економічними а також політичними інтересами, частенько приймав до себе католиків і навіть мусульман. Сам процес охрещення у православну віру був спрощений.

Як ми бачимо, немає ні найменшого сумніву у релігійності козаків, а самі обряди на Запорозькій Січі, звісно ж, мали свої особливості. Наприклад,

якщо у запорожця народжувався син, то батько підсипав у купель порошу, так вони змалечку гартували козаків. Також під час свят, козаки часто використовували зброю, що можна охарактеризувати деяким “культутом зброї” [5].

ВИСНОВКИ

Таким чином, однією з граней позитивного досвіду запорізького козацтва та гетьманів у здійсненні надзвичайно вагомого у етнокультурному та культурно-ідентифікаційному відношенні масштабних проектів національно-культурного, і у підсумку – національно-визвольного спрямування - було сприяння та підтримка церковних братств. Мета створення подібних добровільних об'єднань при церквах було, не чим іншим, як одним з перших в нашій історії безкорисливого масового волонтерства, зусиллями якого було, по-перше, збереження православ'я, по-друге, пробовкувалося плекання української мови, по-третє, створення системи освіти на українській мові. Вагома меценатська робота, проведена братствами за сприянням запорізьких козаків, зробило їх основними суб'єктами культурно-національного відродження України того періоду, надихає сучасних небідних українців на фінансову підтримку церков, навчальних закладів, закладів медицини та культури і заслуговують на всіляку популяризацію, чому й присвячена ця наша робота.

Література:

1. Саїтгареева О. Г. «Економічна людина» як домінуючий тип і наслідки її домінування / О. Г. Саїтгареева // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 462–463 : Філософія. – С. 52–58.
2. Рощина Л.О. Благодійна діяльність українських братств / Л.О. Рощина // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. - № 1. – С. 38-42.
3. Події церковного й культурного життя – [Електронний ресурс]. – Режим доступу к с. : <http://studentam.net.ua/content/view/6764/84/>.
4. Виникнення і розвиток братських шкіл в Україні – [Електронний ресурс]. – Режим доступу к ст. : https://kdpu.edu.ua/images/%D0%9A%D0%B0%D1%84_%D0%9F%D0%9C%D0%A2%D0%9E/%D0%92%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA_%D0%B1%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.pdf.
5. Кукса В. В., Коломієць Т. В. Роль православної церкви в житті українського козацтва – [Електронний ресурс] -http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/33_2_Kuk_Kolo.pdf.

Шевченко Гліб Анатолійович
студент гр.. ЛС9-1-1
Комунальний Заклад «Криворізький фаховий
медичний коледж»
Дніпропетровської обласної ради»

КИРИЛО РОЗУМОВСЬКИЙ- ОСТАННІЙ ГЕТЬМАН УКРАЇНИ

Мета: Показати і проаналізувати на прикладі діяльності державного діяча, останнього гетьмана України Кирила Розумовського той шлях який він пройшов, і висновками, які я зробив виконуючи цю роботу.

Вступ: Генерал-фельдмаршал, президент Петербурзької імператорської академії наук, граф і останній козацький гетьман Лівобережної України.

Кирило Розумовський (1728-1803) вийшов з дрібного козацького роду Розумів з села Лемеші на Чернігівщині. Біографи відзначають, що його сім'я була такою бідною, що в дитинстві Кирило пас кіз, причому не своїх.

Історики відзначають, що в той час талановиті люди з низів могли проявити себе, показавши необхідність імперії, зайняті досить серйозні посади. Кирило Розумовський не був у їх числі — його життєва історія зовсім інша. Завдяки своєму братові Олексію, який був фаворитом і таємним чоловіком імператриці Єлизавети, один брат допоміг іншому зробити успішну кар'єру.

У 14-річному віці юнак вирушив до Європи, де отримав прекрасну освіту, Там він виявив жвавий інтерес до науки і нових течій.

18-річним хлопцем Кирило повернувся до Петербурга. Єлизавета призначила Розумовського на посаду президента Російської академії наук, який він займав більше 50 років. Говорячи сучасною мовою, він тав менеджером академії наук, чиї здібності зазначив навіть Михайло Ломоносов.

Коли в 1750 році Кирила Григоровича Розумовського призначили на посаду гетьмана, він навіть засмутився, оскільки сильно звик до столичного життя і не хотів залишати Петербург. Однак, як і його брат Олексій, Кирило все ж був в душі українцем і на новій посаді хотів щось зробити для своєї землі.

Взявшись за справу, він зробив по суті неможливе. Через це у гетьмана почалися серйозні тертя з російською аристократією, адже фактично Україна стала економічно і політично віддалятися від імперії. До того ж, гетьман отримав контроль над землями Запорізької Січі — великою родючою територією, на яку давно мали види найвищі кола російської аристократії. Невідомо як би склалася ситуація далі. Але в 1762 році імператриця Єлизавета помирає.

Кирило Розумовський взяв участь у палацовому перевороті, завдяки чому, замість імператора Петра третього на трон зійшла Катерина друга. Підняте Розумовським питання про спадковість гетьманства, незабаром привело до

відставки і зречення від булави — Катерина виявилася занадто сильним суперником, щоб вступити з нею в боротьбу. У 1764 році було присвоєне звання генерал-фельдмаршала і велика пенсія. Проживши наступні тридцять років у Європі, в 1777 році Кирило Розумовський повернувся в Україну. Відзначу, що до кінця життя Кирило не зміг змиритися з втратою влади, а Петербург на все життя перестав йому бути симпатичним.

Подальше життя останній гетьман провів в своїх резиденціях в Батурині і Яготині. Взагалі, з Батурином Розумовський був пов'язаний більшу частину свого життя. У 1750 році місто було подаровано йому Єлизаветою. За задумом графа місто повинно було стати столицею Гетьманщини, він навіть хотів відкрити тут університет.

В останні роки життя Кирило Розумовський побудував у місті розкішний палацовий комплекс, в якому була величезна бібліотека. Над проектом, до слова, працював знаменитий шотландський архітектор Чарльз Камерон.

Говорячи про особисті якості гетьмана, відзначу, що він був добрим, доступним, прямою людиною, володів почуттям гумору. Незважаючи на розкішне життя і багаті столи, улюбленими його стравами були борщ і гречана каша. Був одружений і мав одинадцятьох дітей.

Кирило Григорович був щедрим меценатом Православної Церкви і культури. В останній період свого життя займався розведенням іспанських овець, вирощуванням шовковиці і шовківництвом, механізував сільськогосподарську працю, будував млини та інше.

Помер Кирило Розумовський в самоті і був похований у збудованій ним Воскресенській церкві в Батурині.

Його гетьманство нащадки назвали “оксамитовою осінню української державності”, особа досі викликає суперечки і дискусії — з одного боку він був відданим імерії, але з іншого — він зробив спробу відродити гетьманщину в повній її самостійності, незважаючи на абсолютну владу російського монарха.

Актуальність: Сьогоднішня наша теперішня сучасна Україна мені дуже нагадує про схожість труднощів і подій які Кирилові Розумовському ввійшли у спадок.

Важко недооцінити внесок правителя у створені української державності й незалежності козацької доби. Я без вагань можу назвати його сильним правителем тогочасної України, адже він прийняв країну у скрутному становищі. Тоді землі України були економічно пригнічені постійними війнами та іншими воєнними діями.

Тому новообраному гетьманові дісталася важка спадщина- занепала земля з її великими проблемами, які б йому довелося вирішити.

Старшина була пригнічена терором російського панування на козацьких землях, тому вони мало як могли вплинути на спрямування та розвиток держави.

Ще не зникла хмельницька іскра патріотизму, жага до автономності України. *Малоросійська Колегія*- гнітюча антитеза цих мрій.

Ще один вагомий внесок у розвиток держави, який він приніс з собою з приходом до влади,- освіта, хоч і поверхнева, але значна.

Молодий і легковажний Кирило Розумовський все ж таки дав собі раду в цьому конгломераті впливів і весь час свого гетьманування залишався тим, чим створила його природа і що сприйняв з молоком матері, з першими дитячими враженнями — залишався українцем.

Він був великим реформатором, він показав українській громадськості, життєву необхідність відновлення гетьманства як запоруки захисту від наступу імперських структур. Він чітко дав зрозуміти цариці, що без економічної сили України, імперія не в стані виграти будь-яку війну.

Основна частина:

-біографія:

Народився Кирило Розумовський 18 березня 1728 року в селі Лемеші Козелецької сотні Київського полку в родині бідного козака Григорія Розумовського. Своїй кар'єрі Кирило зобов'язаний старшому брату Олексію, який маючи чудовий, особливий голос потрапив до царського хору Єлизавети. Говорять, що імператриця та український козак Олексій таємно одружились, за що родина Розумовських отримала графський титул.

Олексій турбуючись за освіту свого меншого брата відправив Кирила на навчання до Європи. Той навчався в університетах Берліна, Страсбурга, Кенігсберга. Повернувшись до Санкт-Петербурга, Кирило Розумовський одружується із близькою родичкою імператриці — графінею Катериною Нарішкіною, яка народить йому вісім дітей.

Маючи добру освіту, Кирило користується авторитетом серед російських вчених. Згідно указу імператриці він був призначений президентом Петербурзької академії наук.

На прохання козацької старшини, яку підтримав Олексій Розумовський, імператриця Єлизавета перша Петрівна іменним указом відновлює гетьманат.

На Глухівській раді, яка відбулась в лютому 1750 року, за вказівкою імператриці гетьманом Лівобережної України було обрано Кирила Розумовського. Його самого не раді не було, він не бажав переїзжати з міста до провінції, але за суворим наказом Єлизавети змушений був поїхати до Глухова.

Він зразу ж приступив до проведення політики в якості гетьмана, яка була спрямована на відновлення козацьких вольностей. Об'єднавши навколо себе передових і освічених старшин, Кирило Розумовський запропонував реорганізувати адміністративний устрій Гетьманщини. При збереженні та відновленні основних козацьких і старшинських вольностей, він запропонував встановити спадковість гетьманства за родом Розумовських та створити новий орган управління — Генеральні Збори.

Козацька старшина поступово почала відновлювати свій контроль у містах шляхом виборів керівників з стану козацтва. Почала діяти традиційна козацька система судочинства. Було повністю реформовано козацьке військо. Розумовського підтримувала Запорізька Січ. Гетьман виношував благородні плани про відкриття масштабного українського університету в Батурині.

У 1762 році до влади Російської імперії приходить невістка Єлизавети - представниця збіднілого німецького роду Катерина друга. Вона ніяк не бажала посилення влади гетьмана в українських землях. Своїми указами урізує вплив гетьмана: ліквідує митні збори між Україною і Росією, Київ більше не під контролем гетьмана. А в 1764 році видає укази про ліквідацію гетьманства та про створення другої Малоросійської колегії для управління українськими землями та народом.

За останнім гетьманом Кирилом Розумовським були збережені його титули та власність на території Російської імперії. Він доживав свого віку у колишній гетьманській столиці Батурині. Помер 1803 році.

-політична діяльність:

Сам Розумовський за чотирнадцять років свого гетьманування приїздив на Україну лише на короткий час. Постійним місцем його проживання залишалися Петербург і Москва. Проте, мешкаючи у столичних містах Росії, Розумовський не забував про українські справи. Він домігся ліквідації поборів з місцевого населення, запроваджених ще за часів гетьманування Самойловича і Мазепи, відміни митниць на кордонах України з Росією і проголошення вільної торгівлі між ними. 1754 року були ліквідовані митні вибори, відомі під назвою індукти та евекти.

Однак, у плани царського уряду аж ніяк не входило самостійне правління українського гетьмана, його діяльність постійно тримали в полі зору, спрямовуючи її належним чином. Права гетьмана поступово обмежувалися йому заборонялося призначити полковників без згоди царського уряду, підтримували дипломатичні стосунки із зарубіжними, а також до гетьмана призначався резидент із царського генералітету.

Згодом царський уряд здійснив суттєвий крок щодо обмеження державності України і перетворення її на одну з провінцій Російської імперії. Варто зазначити, що в 1734-1750 роки політико-адміністративну владу в Лівобережній Україні здійснювало правління гетьманського уряду уряду із шести осіб (генерала О. Шаховського з двома представниками від російського командування та генерального обозного Я. Лизогуба з двома українськими старшинами). Це сприяло посиленню контролю і втручання у внутрішні справи старшинської адміністрації з боку царських урядовців. Лівобережна Україна на рівні з іншими провінціями централізованої держави підпорядковувалася Сенату, в якому діяла особлива контора під назвою "Канцелярия малороссийских дел". З відновленням гетьманства підпорядкування Лівобережної України

Сенату було передано Колегії іноземних справ, “понеже оныне дела о взяты”. Факт перебування України у віданні установи, утвореної для зносин з іноземними державами, свідчив про формальне визнання за нею політичної самостійності.

-академічна діяльність:

З дня заснування до 1741 року в академії було 4 президенти. Всі вони були німці: Л.Л.Блюментрост, Г.К.Кайзерлінх, І.А.Корф, К.Бревен. З воцарінням Єлизавети Петрівни зухвальство німців у імперії почали придушуватись. Не обійшли увагою і академію наук. Потрібно було знайти нового голову, але підходячої кандидатури не могли знайти перших п'ять років правління Єлизавети Петрівни. Взагалі, вчених російського походження в тодішній Російській імперії було не надто то і багато. Ломоносову, якого відправили навчатися за кордон, обіцяли посаду екстраординарного академіка, але на геніального Михайла Васильовича дивилися дещо з підозрою і призначили лише ад'юнктом. Михайло Васильович був досить запальною особистістю і до своїх цілей з русифікації академії він часто не боявся говорити речі, які потрібно було тримати при собі.

Кандидатуру президента знайшли випадково. Після поїздки за кордон на навчання Кирило Григорович за свідченням сучасників став зовсім іншою особистістю. В своїх спогадах Катерина II дуже з схвальними відгуками висловлювалася про Кирила говорячи, що за декілька років він став набагато освідченішим і витриманішим в своїх манерах, а ніж його старший брат. Всі при дворі були в захваті від його краси і манер.

Так як в процесі політики русифікації багато вчених, таких як Деліль, Ейлер, Геллерт, Гмелін і інші, вирішили повернутися на Батьківщину, то фактично високоосвічених людей в Російській імперії залишилось одиниці. Становище Кирила при дворі сказало саме за себе. В указі від 21 травня 1746 року Кирило Григорович став президентом Імператорської Академії наук. Головними напрямками розвитку тодішньої Академії наук були сфери математичних і природничих наук, вивчення природних багатств, географії, складу населення імперії. Але першою справою, яка стояла перед Кирилом — це створити атмосферу порядку і дисципліни, бо деякі диспути в академії приводили до бійок.

Молодому вісімнадцятирічному графу потрібна була міцна і сильна опора в Академії. Він вирішив зробити ставку на Михайла Васильовича Ломоносова, який мав суперечності в поглядах як з німцями, так і з росіянами. Перший крок до порядку, молодий гетьман втілював за рахунок створення нового штату та регламенту, який був підписаний імператрицею 27 червня 1747 року. За ним Академія була розділена на 2 частини — власне академію і університет. Академію мали складати 10 академіків і при кожному з них ад'юнкт і десять почесних членів, які працюють поза академією. Всі ад'юнкти мали бути

росіянами. Вести документацію на засіданнях Академії мав конференц-секретар. В статуті вказано норма за якою академіки мали виконувати доручення урядових органів, бібліотека, кунсткамера, типографія, книжкова лавка збережені при Академії. Річний бюджет академії складав 53298 рублів.

Наступним кроком Кирила Григоровича було вивчення історії і географії. В 1760 році розпорядженням Сенату були зобов'язані всі регіональні уряди з доставки географічних відомостей для публікації великого Атласу Російської імперії. Збиралися відомості про всі церковні будівлі з метою вивчення їх історії. Тим не менш історична наука перебувала в стані “ембріону” в Російській імперії. Фактично першою дисертацією, яка дала поштовх до вивчення історії, стала праця Міллера “Происхождение имени и народа российского». В результаті дискусії, яка розгорілася навколо неї почалося вивчення даної галузі. Найбільшим противником Міллера виступав Ломоносов. З 1751 року Ломоносов почав активно займатися вивченням історії в 1760 році видів “Краткий российский летописец”.

Після 1741 року Кирило Григорович активно підтримував Ломоносова. В цьому ж році за написання оди на честь сходження на престол Єлизавети Петрівни він виклопотав премію Ломоносову в розмірі 2000 рублів. Для заохочення Ломоносова, Кирило Григорович розпорядився провести академічну лабораторію в такий стан, щоб вчений міг спокійно займатися своїми дослідженнями в області хімії. Ломоносов став улюбленцем графа Розумовського і користувався його підтримкою у всіх починаннях.

Досить складна ситуація була також і з університетом, де фактично не було студентів. Для поповнення складу студентства Кирило Григорович вимагав з Невської, Московської і Новгородської семінарій кращих вихованців. Правда першим часом справи тут не ладилися, бо студенти не підкорялися наказам, могли грубити керівництву...

Новим ректором замість відомого Міллера було призначено Крашеннікова, який стабілізував ситуацію.

Кирило Григорович розумів, що без активного книговидання справа Академії не має сенсу, тому в 1748 році він розпорядився, щоб “переводили и печатали книги гражданского разного содержания, в которых польза и забава соединена б была с пристойным к светскому житию нравоучением».

В 1750 році після обрання Кирила Григоровича гетьманом України, він прохав імператрицю відійти від справ в Академії, але отримав відмову, тому вимушений був постійно розриватися між Глуховим і Петербургом.

Від справ Академії він фактично відійшов в 1765 році, коли його становище при дворі дещо похитнулося, через заяву Мировича, який на суді з приводу спроби визволити зі Шліссельбурзької кріпості Іоана Антоновича з ціллю посадити останнього на престол, назвав Кирила Григоровича, як особу, яка стала ініціатором даної ідеї, що стало здивуванням як для суддів, так і для

самого Розумовського. Тим не менш, офіційно на посаді Президента Академії Наук Кирило Григорович залишався до 1798 року.

Висновок:

Попри те, що Розумовський не був продовжувачем бойової слави своїх попередників-гетьманів, він усе-таки завдяки своїй цілеспрямованій державній діяльності й прагненню зберегти автономію України залишався в пам'яті нащадків як один з мудрих і освічених правителів, а його час увійшов в історію як “золота осінь” автономної України.

Шевченко Владислава
Здобувач освіти
Криворізький коледж Національної металургійної академії України

**САМОБУТНІСТЬ ОБРАЗУ КОЗАКА МАМАЯ В КРИВОРІЗЬКІЙ
СКУЛЬПТУРІ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИВОРІЗЬКОГО КОЗАКА
МАМАЯ У ЛІТЕРАТУРІ ТА УКРАЇНСЬКІЙ СКУЛЬПТУРІ**

Кожному українцю відомий образ козака Мамає. Самозаглибленого воїна-бандуриста, що сидить, підібгавши ноги по-козацьки, а поряд – вірний кінь, зброя, люлька та інші козацькі атрибути. Його зображали не лише на папері й полотні, а передовсім на стінах, дверях, віконницях селянських хат, а ще – на скринях, кахлях і деколи навіть на вулицях. Здебільшого – в XVII-XVIII столітті, але подекуди – навіть до початку XX-го. На щастя, чимало Мамаїв збереглося й до наших днів.

Метою даного дослідження є порівняльний аналіз традиційного образу козака Мамає в українській культурі та індивідуальні особливості образу козака Мамає у однойменній криворізькій скульптурі.

Завдання даної роботи полягає у дослідженні специфіки образу козака Мамає у літературі, фольклорі, скульптурі, зокрема дослідження історії створення, технології виготовлення, встановлення та самобутності криворізької скульптури «Козак Мамай» (автор – скульптор В.І. Токар).

Предметом дослідження є криворізька скульптура «Козак Мамай», яка знаходиться в Парку Героїв, м. Кривий Ріг, історія створення, тернистий шлях від ідеї до втілення, технологія виплавки пам'ятника, ідейність та специфіка козацьких атрибутів.

Об'єкт дослідження – традиційний образ козака Мамає, походження та прототипи образу, втілення образу у літературі, скульптурі, архітектурі.

Актуальність даного дослідження вмотивована необхідністю порівняльної характеристики та аналізу образу традиційного козака Мамає та криворізької

скульптури, яка є не просто зображенням козака-бандуриста, але й символом нескореності та активності українського народу під час буремних подій 2014-2021 років.

Почнемо з того, що суперечливим є питання про походження самого імені цього народного символу, яке, на перший погляд, – не слов'янського походження. Існує декілька версій. Як пишуть дослідники, можливо, ця назва пішла від невеличкої річки “Мамай-Сурки”, що протікала в околицях Запорізької Січі. А ще “мамаями” в давнину називали кам'яних баб на курганах. Також в українській мові є вираз “піти або поїхати на мамая”, тобто податися на удачу, що, ймовірно, може означати зв'язок з ризикованою гайдамацькою справою. В історичних джерелах зафіксовано чимало реальних осіб, які могли б бути прототипами Мамаю. Це, зокрема, син киятського темника Мамаю, того самого, який у 1361–1380-ому роках захопив владу у Золотій Орді, потіснивши законних нащадків Чингісхана, Мансур-Кият Мамай. Колись «мамаями» також називали стародавні скіфські та половецькі кам'яні скульптури в українських степах. Тож найімовірніше, що образ Мамаю збірний і не має єдиного історичного прототипу.

Козак Мамай - це унікальне явище української культури, що являє собою органічний сплав образотворчого та словесного мистецтва. Зрозуміло, що такий колоритний фольклорний образ не міг не потрапити в художню літературу. “Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і чужа молодиця” О. Ільченка – це гімн цьому народному персонажу. Сам же автор свій твір класифікує як химерний роман з народних уст, Роман рясно здобрений смачними фразеологізмами, дотепними діалогами, історичними піснями, авторськими ремарками, історизмами й діалектизмами для надання більшого колориту – і все це обертається навколо Мамаю. Але найцікавішими є стосунки з образом Мамаю у письменника Р. Іванчука. Адже для його творчості це образ-символ, який присутній не в одному творі, і смисл якого із твору до твору дещо змінюється. Так, у романі “Журавлиний крик” Мамай кінь із вершником символізують невтоленне прагнення народу до волі. В той же час у повісті “Замок” козак Мамай, навпаки, є втіленням національної інертності. І нарешті в романі “Орда” образ Мамаю уособлює силу зброї, рішучість у боротьбі за свободу. “Міфологічний” образ козака Мамаю асоціюється у сучасних українських авторів, які пишуть для дітей та юнацтва, насамперед із чарівництвом і великою військовою звитягою. У фентезійній повісті Валерія і Наталії Лапікурів “Чарівна брама” через комп'ютерну гру поєднуються сучасність, з якої родом головний герой, школяр Богдан, і міфологізований казковий простір. Останній – це цілий світ, гармонійний і густо населений міфологічними і фольклорними персонажами. Мамай тут – звитяжний козак, який очолює оборону від найрізноманітніших загарбників. Він дуже сильний характерник, який може перетворюватися на тварин і птахів і багато чаклує. Це

абсолютно позитивний образ, який суто за міфологічним законом виконує функцію захисту впорядкованого Простору від загарбницького Хаосу.

Слід акцентувати увагу на постать самого Мамаю, якого зображують у позі зі схрещеними ногами, з розфокусовано-мрійливим поглядом, на відміну від християнських святих, які часто на іконах наче уважно спостерігають за тим, хто до них прийшов, або ж дивляться на інших персонажів ікони. Підсилює враження відстороненості Мамаю також люлька, яку на деяких картинах він недбало тримає у роті. Може здатися парадоксальним, що при створенні козацького образу було використано саме буддійську сакральну іконографію. Але рідна християнська не могла бути взята через явну неканонічність постаті Мамаю. Він же є народним героєм, вільним розбишакою і водночас чарівником-характерником, а не святим. Мамай же, зображений як мирний воїн, вочевидь, таки під впливом духовної культури Сходу. Спис позаду нього ввіткнутий в землю, як певний символ зречення від цього суєтного тлінного світу. Адже списи часто застромлювали на козацьких могилах

У композиціях українських картини „Козак-Мамай” задіяні наступні елементи: дерево, курган або могила, спис, кінь, герб, зброя (рушниця, лук, стріли, сагайдак), карафка або чарка, яблука, інші атрибути козака (музичний інструмент, люлька, шапка, сумка), у деяких варіантах картини з'являється постать дівчини. Окремі з цих елементів мають мінімальне змістове навантаження (рушниця, сагайдак, сумка, порохівниця). І такий образ мав місце не лише у літературі, а й в інших видах мистецтва. Наприклад, у 2003 році на Національній кіностудії імені О. Довженка режисер Олесь Санін створив фільм «Мамай». У музиці образ козака Мамаю знайшов відображення у піснях сучасних українських гуртів «Кому Вниз», «Воплі Відоплясова» та «Багряний Шлях». Під час Революції Гідності художник М. Гончаров відтворив образ козака Мамаю у графіті та плакатах серії «Все що тобі потрібно — це любов», замінивши кобзу на автомат Калашникова, а штоф на запалений «коктейль Молотова».

Пам'ятники козаку Мамаю в українських містах. Київ - монумент був встановлений в 2001 році напередодні православного свята Покрова Богородиці, коли також святкується день українського козацтва. Авторами пам'ятника міфічному козакові стали відомі скульптори М. і В. Зноба. Козак Мамай зображений з бандурою в руках. Героя народних легенд прикрашає шабля, довгий чуб на поголеній голові і вуса, а позаду стоїть його вірний кінь.

Запоріжжя - недалеко від моста Преображенського через Новий Дніпро, на острові Хортиця, на узбіччі дороги зустрічає гранітна скульптура Козака-Мамаю. Як і на численних картинах, що дійшли до нас з минулих часів, кам'яний Козак-Мамай сидить в позі Будди і дивиться у вічність відчуженим поглядом. Пам'ятник було встановлено у 2009 році.

Селище Рокині (Луцький р-н, Волинської обл.) відкрили пам'ятник козаку Мамаю 14 жовтня 2012 р. У день свята Покрови Пресвятої Богородиці. Автор пам'ятника – скульптор В. Шолудько. Місцеві жителі важливість такої споруди мотивують тим, що Волинь – це козацький край і батьківщина бойового гопака, а Козак Мамай – козак-воїн, козак-характерник і звитяжець, якого треба увіковічнити.

Краматорськ: пам'ятник було відкрито до дня незалежності України в 2015 р, автор народний художник України В. Гутиря.

Каховка: В серпні 2016 р. в Козацькому сквері на міській набережній відкрили малоу архітектурноу форму "Козак Мамай", відкриття приурочили до Дня хрещення Київської Русі-України та до 25-річчя незалежності України. Автор скульптури — Р. Плієв, митець, руками якого виконані різноманітні скульптурні композиції в Новій Каховці, Черкеську та Каховці. "Козак Мамай" побудований методом народної будівлі.

Кривий Ріг: Пам'ятник відкрито 14 жовтня 2016 р. автор живописець, графік, мистецтвознавець, дизайнер, поліграфіст, і скульптор В. Токар.

Слізаветівка: в грудні 2018 р було відкрито пам'ятник Козаку Мамаю. Пам'ятник виконано в техніці холодної ковки. Мамай традиційно зображений в східній медитаційній позі, тримає бандуру та має шаблю.

Непроста історія створення козака Мамаю. У 2013 році в Україні готувалися до двохсотріччя з дня народження Т.Г. Шевченка. До цієї події в Каневі було зроблено реконструкцію музею. На відкриття реконструйованого музею були запрошені мери всіх міст України. Було заявлено конкурс з ідеєю що кожне місто може подарувати Каневу якусь культурну групу за творчістю Т.Г.Шевченка. Була створена мапа на якій були позначені місця де можна встановити Каневу подарунки.

В майстерню Володимира Івановича Токара завітав мер Кривого Рогу Ю.Г.Вілкул з пропозицією взятися за цю роботу. Скульптор вирушив до Канева з ідеєю подарувати скульптуру за твором «Катерина», але переглядаючи локації не одна з них не сподобалась митцю. Завітавши до музею на екскурсію Володимир Іванович вподобав невеликий курган, меморіальне місце. Виникла ідея поставити на цьому місці скульптуру українського козака. Швидко було зроблено ескіз, який затвердив мер Кривого Рогу. За ескізом скульптура майже на 100% була схожа на ту, що зараз стоїть в Парку Героїв, але за задумом автора на ескізі був кожух який емітував крила. Оскільки це територія заповідника проєктні листи, які були зроблені автором повинні були бути узгодженими в Міністерстві культури. Документи були швидко погоджені й скульптор почав ліпити та вже 1 лютого 2014 року форми для відливу були в ливарні «Самаят». День відкриття пам'ятника було призначено на 6 березня 2014 року. Але події, що відбувалися в Києві в лютому 2014 р. змінили хід історії, святкування було скасоване. Пам'ятник Козаку Мамаю пролежав в майстерні автора два з

половиною роки й тільки 14 жовтня 2016 року був встановлений в Парку Героїв.

Порівняльний аналіз пам'ятника криворізького козака Мамаю з пам'ятниками в інших містах Ураїни. Криворізький пам'ятник Козаку Мамаю кардинально відрізняється від своїх архітектурних побратимів. Окрім того, що він є контактним та нестатичним на відміну від традиційного зображення Мамаю в ньому є такі особливості.

1 Поза. Традиційно Мамай сидить у східній медитаційній позі підбгавши під себе ноги. Криворізький образ козака є динамічним та «пам'ятником у русі» - ліва нога стоїть на камені, ніби він хоче встати.

2 Шабля. Традиційно при зображенні козака Мамаю шабля лежить біля нього і він тримає лише бандуру, іноді однією іноді двома руками. Криворізька шабля більша ніж потрібна у реальному співвідношенні, окрім того, Мамай тримає її рукою ніби на по готові. За словами автора – це пов'язано з подіями 2014-2016 рр. на сході України.

3 Музичний інструмент. У криворізького Мамаю в руках кобза на відміну від деяких пам'ятників козаків, які тримають бандуру. Криворізький Мамай не грає, а лише тримає в руках, як символ мови, віри та мудрості. В інтерв'ю кореспондентам сайту «Перший міський» Володимир Токар розповів, що «Кобза символізує слово та віру, а шабля в іншій руці козака потрібна для того, щоб цю віру захищати.

4 Контактність. Криворізький Мамай користується шаленою популярністю серед дітей, молоді та дорослих. Про це свідчить стан пам'ятника та потертості. В цьому допомагає характерна поза, яка дозволяє навіть сісти йому на коліна. Мешканці міста кажуть, що існує традиція якщо доторкнутися до чуба козака Мамаю та загадати бажання, воно обов'язково здійсниться.

5 Місце знаходження. На відміну від інших Криворізький Мамай стоїть на курганчику. Пам'ятник було встановлено на брилах з криворізького кар'єру вибраних особисто автором.

Процес виробництва пам'ятників з бронзи: етапи роботи. Криворізький пам'ятник було створено в компанії «Саямат». Компанія «Саямат» була заснована в 1992 році в м. Вишневому Київської області. Один із пріоритетних напрямків роботи – це лиття по виплавлених моделях. Робота майстра – місткий і надзвичайно органічний процес, тому, що втілити задум художника-скульптора в металі є творчою і складною роботою. Існує кілька методів лиття: лиття по гіпсовим моделям у землю, вакуумне лиття тощо. За основу в компанії взятий спосіб точного лиття по виплавляємим моделям, тому, що він дає можливість максимально точно передати задум автора-художника і відображає максимальну точність моделі. Цей процес лиття здійснюється з використанням нових, сучасних допоміжних засобів, матеріалів, установок. І це, в свою чергу, дозволяє механізувати процес лиття. Першим етапом роботи є створення

начерку – схематичного малюнку. Другий етап: Фор ескіз - це виконаний від руки чорно-білий нарис без дотримання масштабу, приблизно нагадує ідею оформлення об'єкту. Така чернетка стає основою для подальшої деталізації: креслень і комп'ютерних планів. Третій етап: детальний схематичний начерк об'єкту, який затверджує замовник. Четвертий етап: Робоча модель – на каркасі який виготовляється з дерева або металу, роблять деталізовану скульптуру з гіпсу, в реальному масштабі. Робоча модель затверджується замовником. П'ятий етап: Формування – виготовлення форм, в які будуть відливати частини скульптури або всю скульптуру повністю в залежності від розмірів. Шостий етап: Відливка. Сьомий етап: Збірка, якщо розміри скульптури великі і її відливали частинами. Восьмий етап: Патина - не просто імітує старовину покриття на основі металу або дерева. Це один з найкрасивіших декоративний прийом, що дозволяє підкреслити важливі риси об'єкту, зробити акценти.

Практичне значення роботи полягає у тому, що матеріали з дослідження можна використовувати на заняттях з української літератури, історії України, краєзнавства, мистецтвознавства, металознавства. Матеріали з дослідження криворізької скульптури «Козак Мамай» раніше не були опубліковані та є унікальним дослідженням, яке не має аналогів у криворізькому краєзнавстві та мистецтвознавстві.

Література:

1. Лапікури В. Н. Чарівна брама. Київ: Грані-Т, 2008. 184 с.
2. Попельницька О. Легенди про ханів Золотої Орди: Мамай та Тохтамиш / О. Попельницька // 100 великих міфів України / О. Попельницька, М. Оксенич. – Київ: Арій, 2009. – С.274 – 275.
3. Жолтовський П.М. Малюнки Києво-Печерської іконописної майстерні. - К.: Наук.думка, 1982. - 288 с.
4. Ільченко О. „Козацькому роду нема переводу, — К.: Дніпро. —1959.-693 с.
5. ТОВ «САМАЯТ» Художнє лиття (sayamat.com.ua)

Куліш Поліна Євгенівна
Студентка II курсу
Комунальний заклад
«Криворізький обласний
фаховий музичний коледж»
Дніпропетровської обласної ради»

ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОЗАЦЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В історичному минулому українського народу було таке неповторне й героїчне явище як козацтво. Козацтво України – одне з легендарних сторінок літопису боротьби українського народу за політичну незалежність та національну самобутність. Мандрівники, які були сучасниками козацької доби, відзначали цей унікальний феномен, що не має подібних аналогів у інших народів.

Метою нашого дослідження є визначення гендерних аспектів у козацьку добу.

Завданням нашої роботи є здійснити аналіз історичних джерел, наукової літератури, фольклору та сформуванню історичний портрет жінки, її соціальне положення у козацьку добу.

Уявлення про становище жінок у козацьку добу базувалось в основному на вивченні козацького аскетизму – відречення запорожців від сімей та концентрації розумових і фізичних зусиль військовій справі. Досліджуючи чоловічу звитягу і козацький аскетизм, науковці, в оцінці становища жінки в козацькому суспільстві, часто не помічали, що гендерне становище в Україні суттєво відрізнялось від Московії чи країн Європи.

Проаналізувавши історичні джерела ми дійшли висновку, що велике значення на становище жінки в суспільстві мало її походження. Якщо взяти до уваги привілейований стан, то нам відкривається жінка, яка активно впливає на суспільно-політичне життя. Наприклад, дружина київського шляхтича Стефана Лозки, Гальшка Гулевичівна, була однією з засновниць Київського братства, Богоявленського монастиря та школи, щодо її діяльності відгукувались Іов Борецький, Петро Сагайдачний. Були і такі випадки, що жінка обіймала державну посаду. Софія Острозька, перейняла посаду Корсунського старости від свого чоловіка. Таким чином має місце існування активної участі жінок-магнаток у справах місцевого самоврядування та впливу на суспільно-політичне життя українських міст та містечок.

Поширена була меценатська та просвітницька діяльність жінок Києво-Печерського монастиря, котрі вносили свої пожертви. Катерина Угорницька, вдова чернігівського скарбника, передала свої маєтки монастирю, а Олена Горностаєва взагалі була фундаторкою Пересопницького монастиря на Волині.

Вона склала для нього статут і влаштувала при ньому шпиталь для убогих та недужих, а також школу для дітей селян. Її сестра Софія відкрила друкарню у своєму маєтку в м. Рахманові, де друкувались перекладені нею з грецької мови на українську книги Святого письма - євангельські та апостольські.

Воля і повноправність українського жіноцтва виявлялась у багатьох вчинках, які мали яскраво виражений політичний характер. Коли на межі XVI-XVII століть православ'я стало в Україні символом боротьби з ополяченням, чимало гідних жінок стало на захист православ'я, здійснюючи меценатську та культурницьку діяльність. Таким чином, правове становище жінок в Україні у XVI-XVII століттях було досить міцним і регулювалось нормами, закріпленими світським і церковним законодавством та звичаєвим правом українського народу.

Жінки непривілейованих станів, як і жінки шляхетного походження, мали досить широкі майнові права, але реалізовували їх у своїх можливостях та на своєму рівні. Сферою реалізації таких прав, для прикладу, була торгівля. Серед документів актових книг того часу маємо значну кількість свідчень про участь жінок усіх станів у торговельних відносинах, причому у торговельно-економічні стосунки жінки вступали часто за власною ініціативою, без участі чоловіків.

Жінки вищих суспільних станів цілком самостійно і досить інтенсивно вели торгівлю виробленими у власних маєтках чи у маєтках підлеглої шляхти товарами, що користувалися попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Найбільш поширеною і популярною серед жінок непривілейованих станів була дрібна торгівля.

Разом із поширенням в Україні XV – XVII століть питних закладів, як то корчма та шинок, виник і поступово сформувався унікальний тип української жінки-торговки горілчаними напоями - шинкарки.

Самостійність та свобода жінок не визначалась лише економічними факторами. Незалежно від станової приналежності, жінки мали право самостійно вирішувати свою особисту долю у шлюбному житті, маючи економічні важелі такої самостійності. Мова йде про унікальну юридичну конструкцію, яка побутувала лише в українському звичаєвому праві – материзну. Материзна – це придане жінки у вигляді нерухомості, або наділу землі, яке ніколи не входило в загальносімейне майно, не ділилось між членами сім'ї, а передавалось у спадок лише по материнській лінії і становило, таким чином, окремий жіночий юридично-майновий інститут.

Влада чоловіка над жінкою трактувалась церквою як закон, який відповідає ієрархічності побудови станової держави: «Дружинам глава чоловік, чоловікові – князь, а князю – Бог».

Однак у реальному житті питання про шлюб та сімейну владу часто вирішувались всупереч церковним догмам. Літописці відзначали випадки, коли в княжій сім'ї дружина «владяще» мужем, а ситуація, коли чоловіки «градами владеючи, а женам работаючи», була досить розповсюдженою.

Вільною жінка була і в набутті прізвища чоловіка, поряд з яким «утримувала» своє родове ім'я, а також титул. У значній кількості випадків жінки підписували документи дівочим прізвищем. Більше того, серед шляхтянок та міщанок було поширене вживання своєї окремої печатки, на якій були вирізані її ім'я та герб. Таку печатку жінка прикладала до різного роду виданих нею документів та записів.

Зустрічалось явище в суспільстві як «жити на віру» - коли жінка могла жити не одружена, за умови якщо до цього була в шлюбі і не могла розлучитись офіційно (дозвіл церкви). Жінка з чоловіком давали один одному відпускні листи на право жити з іншою людиною. Але суспільство намагалось це стримувати і взагалі суспільство в якому жінка займала шановане місце, водночас з цим тиснуло на них. Типовий приклад «Покритка» – жінка, що народила дитину поза шлюбом не допускалась до обрядодій. Соціум відстороняв їх, тому зустрічались випадки злочинів, враховуючи що ніхто не зважав на синдром після родової депресії.

У цей же час будь-яке насилля над жінкою суворо каралось суспільством і законом. У вироках, записаних до «Войска Запорозкого козацького Прилуцького полка Справой книги» йдеться, що 1707 р. за згвалтування прилуцької жительки Гребенички було страчено П. Микитченка.

Своєрідним історичним наративом козаччини, крім робіт дослідників, стала козацька пісня, що включена до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, яка висвітлює патріотичне почуття народу, дає можливість змоделювати життя, побут, відносини, світогляд, культурні та моральні орієнтири людей козацької доби.

У сучасному інформаційному просторі, ми не можемо оминати гендерне питання при дослідженні козацької пісні в контексті вивчення українського минулого. Зокрема в одній з козацьких пісень, у якій жартівливо розповідається про те, що «запорожці так мало були обізнаними в розпізнаванні жінок, що не могли відрізнити «дівчини» від «чаплі». Проте така пісня була фольклорним перебільшенням, оскільки у кожного козака були мати й сестри, у багатьох — кохані, наречені, дружини і діти, та й в українській сім'ї жінка мала переважно панівний статус.

Так, у козацьких піснях жінка висвітлюється як жінка – кохана, жінка – мати. Уявлення про жінку пов'язуються або з образом матері, яка проводить своїх синів на війну і дуже сумує за ними, або з образом коханої, яка в одних піснях плаче: «Постій, постій, мій козаче, твоя дівчина плаче» («Їхав козак за Дунай»); «Плаче молода дівчина, Їде козак з України» («Гей, соколи»); в інших намагається не пускати свого коханого на війну: «Не хочу я нічого, тільки тебе одного; Ти будь здоров, мій миленький, а все пропадай» («Їхав козак за Дунай»).

Специфічні історичні умови буття українства — козаччина — виключали чоловіка на тривалий час із господарської й побутової сфери сімейного життя.

Жінка доглядала дітей і батьків, вела домашнє господарство. Це не тільки посилювало її роль у збереженні родинних основ українства, його побутової культури, а й навчили її бути активною підприємницею. Так на Чернігівщині та Полтавщині в крамницях торгували переважно жінки. Жінки ж вищих суспільних станів мали змогу цілком самостійно і досить інтенсивно вели торгівлю у власних маєтках.

Ціннісні орієнтації, які описуються в козацьких піснях, указують на широкий і розвинений світогляд тогочасних людей. Це, наприклад, «сімейність» козаків, яка гармонійно співвідноситься з «любов'ю до Батьківщини», «відсутністю страху смерті», «товариськістю», «войовничістю», «хоробрістю», «стійкістю в боротьбі з ворогом», які не межують з агресивністю і жорстокістю. У козацьку добу майже в кожній хаті співали, малювали й вишивали, і відбувалось це на гендерно-психологічній основі, яку створювала жінка, матір у сім'ї, на засадах естетизованого українського побуту, з розкриттям художніх обдарувань та дотриманням споконвічних етнокультурних традицій, з одночасним накладанням мистецьких тенденцій барокової доби.

Тому, є очевидним, що в козацькій пісні репрезентуються різні виміри буття українців, зокрема позначаються соборні засади козацького братерства, основи православ'я. Але головним чинником її формування є життєвий досвід існування етносу, що ґрунтується на жіночому гендерному началі. Звичай заборони появи жінок на Січі та популяризація безшлюбності серед запорожців не усували жінок від творення культурних цінностей, впливу на формування духовної культури українського козацтва. Жінки щодня творили її своєю працею, піснею, любов'ю, віддаючи свої сили, творчий потенціал, знання й уміння. Жіноче начало розвивало такі ознаки духовної краси української культури: доброту, милосердя, щедрість, вірність, працелюбність, дотепність, веселість.

Підбиваючи підсумки можемо зазначити, що ми розглянули гендерне питання в добу козаччини, а також сформували реалістичний образ самостійної, цілеспрямованої, незалежної, розумної, рішучої, впливової, але водночас люблячої, тендітної та ніжної жінки.

У наш час дослідження цього питання може прискорити трансформацію українського суспільства у сучасний соціально-культурний простір, при цьому залишити позаду хибні уявлення, стереотипні моделі, які гальмують усвідомлення теперішніх реалій світу. Натомість дати можливість розширити у нашій свідомості гендерні ролі як минулого, так і сучасності.

Література:

1. Боплан, Гійом Левассер де. Опис України / Гійом Левассер де Боплан. Українські козаки та їхні останні гетьмани ; Богдан Хмельницький / П. Меріме. – Львів: Каменяр, 1990. – 300 с.

2. Гайдай Г. Козацький суд / Г. Гайдай // Український світ – 1996. - № 1-3. – с. 20-21.
3. Гуржій О. І. Українська козацька держава в другій половині XVII – XVIII ст.: Кордони, населення, право / Ред. А. Романенко. – К.: Основи, 1996. – 224 с.
4. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Ж728 Монографія / За загальної ред. Л. О. Смоляр. – Одеса: Астропринт, 1999. – 440 с.
5. Любимова А. Я. Козацькі пісні Дніпропетровщини: досвід, сучасність, перспективи // Культурна спадщина України: сталий розвиток і національна безпека. Зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, 20 квітня 2017 р., Київ / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О. А. Буценка [та ін.]; [упор. Босик З. О.; відп. ред. Телеуця В.В.]. К. : НАКККіМ, 2017. Т.І. С. 44-49.
6. Мицик Ю. А. Як козаки воювали : іст. Розповіді про запорізьких козаків / Мицик Ю. А.; худ. Ткаченко К. Д. – Дніпропетровськ: Промінь, 1990. – 302 с.
7. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січиснький – К: Ярославів Вал, 2011. – 256 с.

Маценко О.О., Незнакіна В.В.
студенти гр. М - 21-1/11
Криворізький коледж
Національної металургійної академії України

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО – ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Національно визвольна війна українського народу середини XVII століття озброєна боротьба українського народу під проводом Богдана Хмельницького за визволення від польсько – шляхетського панування одна з найвпливовіших подій в історії України.

У вітчизняній історичній науці існують різні підходи до проблем типології, хронологічних меж і періодизації боротьби, яка розпочалася в 1648 році. Є багато невизначеностей стосовно оцінки діяльності багатьох учасників Національно-визвольної війни, її підсумків і впливу на подальший історичний розвиток України. Дана тема є особливо значимою в сучасний період, коли наша Батьківщина переживає нелегкі часи, іде інформаційна війна за формування свідомості людей, особливо молодого покоління. Тому ми вирішили ще раз для себе розібратися і усвідомити значення цієї події.

Метою даного дослідження є формування власного світогляду у відношенні до подій Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького.

Розглянувши різноманітні концепції подій Національно-визвольної війни ми зупинилися на тому, що стверджує: «Народне повстання, охопивши більшу частину території та населення України, незабаром переросло у визвольну війну, а війна, зумовивши глибокі якісні зміни в суспільному розвитку, поступово переросла в національну революцію».

Аргументи на користь такого бачення є наступні:

- Національно-політичні причини: відсутність власної державності, обмеження українців у правах, проголошення їхньої неповноцінності, асиміляційні процеси все це підводило до того, що як самостійний суб'єкт український народ міг зійти з історичної сцени.
- Релігійні причини: політика національного і культурного поневолення українців Річчю Посполитою базувалася на католицизмі. Не можна скидати з рахунку і таку суто суб'єктивну причину (привід) війни, як особисту образу і бажання помститися за розорений польськими панами хутір та збездечену сім'ю самого Богдана Хмельницького. В самій цій події яскраво відображено безправ'я українців і самоуправство польської шляхти.

Слід зазначити й низку об'єктивних умов для успішного початку національно-визвольної війни саме у середині XVII століття.

По-перше, казацько-селянські повстання кінця XVI - першої половини XVII ст. дали українському народові значний військовий досвід й піднесли його національну самосвідомість, психологічно налаштували на переможну війну.

По-друге, існування Запорізької Січі, розширення її впливу створювало основу для розбудови в майбутньому повноцінної Української держави.

По-третє, на цей період перепадає ослаблення королівської влади. Зміцнення великого феодального землеволодіння зумовило відцентрові тенденції у Речі Посполитої, тобто до 1648 р. в Україні сформувався цілий клубок серйозних суперечностей, вирішення яких було можливо тільки силовими методами. І для їх застосування склалися необхідні умови. Також дуже аргументованим є той факт, що перші успіхи козацького війська підняли майже всю Україну: селянські повстання охоплюють Київщину, Волинь, Поділля, Лівобережжя.

Здобувши у вересні 1648 р. блискучу перемогу під Пилявцями, Б.Хмельницький рушає на Львів. Штурмом було взято фортецю Високий замок і у козаків з'явилася реальна можливість здобути місто а потім й повністю розгромити польську армію і захопити Варшаву. Але, обмежившись викупом, повсталі залишають Львів. Під Замостям Б.Хмельницький вступає в переговори з поляками, укладає перемир'я і повертає свої війська в Україну. Багато вчених

називають це доленосною помилкою гетьмана. Проте слід врахувати, що на тому етапі війни метою українців було реформування державного устрою Речі Посполитої, а ніяк не незалежність України. Хоча на деякий час повстання припиняється, але все більше відбувається розуміння, що боротися необхідно не за краще життя у складі Речі Посполитої, а за власну державність. На початку 1649р. Богдан Хмельницький відкрито оголошує свої наміри, під час переговорів у Переяславі з королівським посольством. У відповідь на запропоновані умови перемир'я Хмельницький сформулював остаточну мету війни – це програма розбудови козацької держави. Обґрунтовувалося право українців на незалежність від Речі Посполитої в етнічних межах їхнього проживання, сформульовано положення про соборність української держави, козацька держава розглядається як спадкоємиця Київської Русі.

Улітку 1649 р. Б. Хмельницький атакує Галичину і починає облогу Збаража, куди відступила польська армія. На допомогу оточеним просувалося 30-тисячне польське військо. Козацька армія вийшла назустріч польському підкріпленню. У серпні 1649 р. під Зборовом поляки опинилися в оточенні, а сам король ледь не потрапив у полон, проте кримський хан змусив Хмельницького піти на поступки полякам і укласти мир. Зборівський договір «Декларація Його королівської милості Запорозькому Війську на дані пункти супліки» – (1649 р.) мирний договір, укладений між гетьманом України Б.Хмельницьким і польським королем Яном II Казимиром 8.(18).8.1649 р. у місті Зборові (тепер Тернопільська обл.) після перемоги української армії у Зборівській битві 1649 р. Договір був підписаний під тиском кримського хана Іслам-Гірея III, який, намагаючись не допустити державного посилення України, підтримав польські домагання на укладення перемир'я. Зборівський договір легалізував самоврядність козаків в межах Речі Посполитої у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств.

На землях Війська Запорозького влада належала гетьману, резиденція якого розміщувалась в Чигирині. Зборівський договір вперше зафіксував кордони українського державного утворення. Таким чином, ідею соборності України не було реалізовано, і Хмельницький задовільнився козацькою автономією в межах Речі Посполитої. Але разом із тим під час війни формується Українська державність переважно військового ґатунку. Створюються центральні й місцеві органи влади, запроваджується новий адміністративно-територіальний поділ. При гетьмані існував уряд Генеральна канцелярія, що складалася з генеральної старшини, генерального писаря, генерального судді, генерального хорунжого, генерального обозного, військового скарбничого.

Територія козацької республіки становила близько 200 тис.км. і була поділена на 16 полків, а ті, в свою чергу, на 272 сотні. Столицею і гетьманською резиденцією було місто Чигирин. На місцях адміністративну владу здійснювали

полковники й сотники, а у селах – старости. Саме тоді починає формуватися козацька, селянська і державна власність на землю. Велику увагу Б.Хмельницький приділяв дипломатичній діяльності, спрямованій на зміцнення міжнародного становища козацької держави. Було встановлено військово-політичну спілку з Кримським ханством, Трансільванією, Росією, Туреччиною, Швецією, Венецією. Але Річ Посполита не примирилася з таким розвитком подій і у лютому 1651 р. почала військові дії, напавши на місто Червоне на Поділлі. Основні сили поляків концентрувалися на Волині під містом Берестечком, де сталася вирішальна битва у 1651р. Татари і тут покинули поле бою, ще й захопивши у полон Б.Хмельницького. Полковникові І.Богуну вдалося вивести частину козаків з оточення. В цей час на територію України насуваються литовські війська під орудою князя Радзивілла. Перевага залишається на боці поляків, і Б.Хмельницький, визволившись із полону, був змушений у вересні 1651 р. підписати нову мирну угоду у місті Біла Церква. Автономія козацької держави обмежувалася тепер Київським воєводством, чисельність козаків скорочувалася до 20 тис., гетьман підпорядковувався владі коронного гетьмана, а польські пани могли повернутися у свої маєтки.

Б.Хмельницький, який також не змирився з поразкою, накопичує сили, і у травні 1652р. завдає удару полякам в урочищі Батіг на Поділлі. Битва закінчилася блискучою перемогою козаків. І хоч це не означало кінець війни, Білоцерківська угода втратила свою силу. Цілком очевидно виникла проблема зовнішньополітичної переорієнтації, бо основний військово-політичний союзник кримський хан не міг сприяти реалізації ідеї державності України. Зі свого боку Б.Хмельницький намагається створити коаліцію за участю Швеції, Семигородщини, Молдавії, Волощини, Литви аби забезпечити Україні захист від татар і послабити політичний тиск Росії. Семигородський князь Ракоці разом зі шведами та українськими козаками здійснює похід на Польщу і навіть захоплює Варшаву. Але незабаром Польща дістала підтримку від татар і Австрії. Ракоці був скинутий з престолу, а Швеція вийшла із коаліції через власну війну з Данією. Військова катастрофа підірвала здоров'я Б.Хмельницького, і 6 серпня 1657р. він помер.

Богдан Хмельницький увійшов в історію українського народу як видатний військовий і політичний діяч. Основне його досягнення було в тому, що він зміг об'єднати різні верстви населення довкола великої справи національного визволення, сформулювати принципи національної державної ідеї. Визвольна війна, що спалахнула в середині XVII ст. в українських землях, мала на меті визволення України з під панування шляхетської Речі Посполитої, створення власної незалежної держави, формування у ній нового соціально-економічного ладу з дрібною (фермерського типу) козацькою власністю на землю. Роль лідера виконувало козацтво, під керівництвом якого згуртувалось селянство, міщанство та духовенство. Устрій Гетьманщини суттєво відрізнявся від устрою

Польщі, а головне ніс селянам звільнення від кріпацтва. Перемоги війська Б. Хмельницького дозволили українцям відчутти себе єдиним народом, здатним боротися за свої права, віру, самобутність і незалежність.

Література:

1. Бойко О.Д. Історія України. Посібник для студентів вищих учбових закладів. - К., 2005. - 688 с.
2. Боплан Г. Опис України. Пер. з фр., приміт. та передм. Я.І. Кравц. - Львов: Каменярь, 1990. - 301 с.
3. Борисенко В.Й. Курс української історії: з найдавніших часів до ХХ ст. - 2-ге вид. - К., 1998. - 233с.
4. Голубоцький В.А. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. - К., 1962. - 360 с.
5. Горобець В. Переяславсько-московський договір 1654 р. // Історія України. - 2002. - № 9,13. - с.1-6.
6. Іноземці про Україну. Польща, смутний час Московії та народження України//Історія України. - 2002. - №15. с.6.
7. Історія України в особах ІХ-ХУІІІ ст. / В. Замлинський та ін. - К., 1993.
8. Історія України: Навчальний посібник/Під загальною редакцією В.А. Смолія. - К., 1997.
9. Крип'якевич І.П. Історія України - Львів: Світ, 1990. - 520 с.
10. Мицик Ю. Облога Збаража (1649 р.): відоме й невідоме//Український історичний журнал. - 2008. - № 5. - с.15-38.
11. Нартов В.В. Історія України з давніх-давен до сьогодення. - Харків., 2006. - 352 с.

КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ

Питання організації виховання дітей та молоді в умовах змін в освіті та суспільних викликів є надзвичайно актуальним для системи освіти держави й закладів освіти. Юне покоління, яке зберігає історичну пам'ять, українські традиції, має духовні цінності, готове до виконання обов'язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України, буде рушійною силою, яка змінить майбутнє країни на краще.

Дослідники стверджують, що українське козацтво формувало, утілювало й утверджувало духовність, яка стала гордістю і окрасою, вершиною української національної культури, а її освітньо-виховний та емоційно-естетичний потенціал став основою не лише козацької, а й усієї української національної системи виховання. Саме тому існує нагальна потреба відродження й популяризації традицій козацького виховання в умовах змін в освіті та суспільних викликів, розроблення його науково-методичного, організаційно-педагогічного й дидактичного забезпечення [1].

Мета даного дослідження – актуалізувати значення козацької педагогіки в сучасних умовах, зосередити увагу на виховному потенціалі зазначеного феномену.

Завдання даної роботи полягає у дослідженні організаційних аспектів козацької педагогіки, її сутнісних характеристик, структурних компонентів, перспектив розвитку в закладах освіти.

Педагогічний досвід, накопичений століттями і збережений українським народом як одне з самих величніших духовних багатств, є неоцінимим в гармонійному вихованні молоді.

Якщо ретроспективно проаналізувати вивчення традицій козацького виховання, то можна сказати, що воно частково висвітлювалося в працях відомих істориків: П.Чубинського, М.Грушевського, Д.Яворницького (початок ХХ століття).

Історичні витоки, традиції, перспективи відродження козацької системи виховання представлені в наукових доробках О. Губка, В. Кузя, Ю. Руденка; сучасні технології козацького виховання трансформовані в авторських методичних системах педагогів України (В. Пантюшенка, В. Тимофєєва, В. Шевченка та інших). [2;4].

Основна мета козацького виховання – формування козака-лицаря, мужнього громадянина, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, діяльнісним патріотизмом і високим рівнем духовності.

Головні завдання козацької педагогіки – готувати фізично загартованих, з міцним здоров'ям, мужніх воїнів-захисників рідного народу від чужоземного поневолення, виховувати у підростаючих поколіннях український національний характер, світогляд, національні і загальнолюдські цінності, формувати глибоку любов до людини, пошану її гідності, прагнення до милосердя; інші високі лицарські якості [4].

Духовний розвиток особистості, згідно з козацькою педагогікою, проходить чотири ступені. Перший ступінь – сімейне виховання, що охоплює передачу з покоління в покоління релігійних і національних традицій, смаків, поглядів, норм поведінки. Другий ступінь – виховання й навчання в січових, братерських та інших типах козацьких шкіл, де відбувається формування козака-воїна на кращих прикладах прославлених запорожців, гетьманів і кошових отаманів. Третій ступінь – продовження навчання й виховання як у вітчизняних колегіумах та академіях, так і в європейських університетах із метою ознайомлення зі світовою культурою. Четвертий ступінь – національно-патріотична підготовка в Запорізькій Січі.

За часів Київської Русі закладалися основи системи виховання, яка розвиваючись і долаючи величезні труднощі, зумовлені загарбницькою політикою сусідніх держав, досягла найвищого шавля за великої доби Українського Відродження (XVI-XVIII ст.), тобто за Козацької доби. Доба козацько-гетьманської держави дала потужний стимул ідеям національно-патріотичного, чи, як тоді говорили – «народного» виховання, народної педагогіки. Козацька педагогіка як невід'ємна складова української етнопедагогіки акумулювала в собі вироблені віками та апробовані часом традиції виховання підростаючого покоління. Виховання молоді в козацькому середовищі, полягало у синтезі релігійної й монастирської та народної педагогіки, метою яких був духовний розвиток особистості, майбутнього лицаря рідної землі. Волелюбні, сильні духом козаки, готові були віддати своє життя за Батьківщину, були прикладом для наслідування й викликали почуття патріотизму [6].

Відкривалися перші українські друкарні, бурхливо розвивалися фольклор, інші види народного мистецтва, театр, етнопедагогіка та інші галузі культурно-освітнього життя народу. Організовувалися братства, які багато зробили для виховання молоді, пробуджуючи в неї патріотизм, громадянську свідомість, прагнення захистити рідну культуру, мову від денационалізації. Виникли нові типи національних навчально-виховних закладів. Густа мережа братських шкіл, які були яскраво вираженими гуманітарними закладами, вкривали значну

територію України. Багато дітей відвідували різні типи навчально-виховних закладів – козацькі січові, сотенні і полкові, дяківські, братські, церковні, монастирські школи, колегіуми, а також школи народних мистецтв і ремесел, а також школи джур. Козацькі школи діяли в полкових та сотенних містах і містечках України. Вони мали загальноосвітній характер. Січові школи реалізували право особистості на навчання, задовольняли як культурні, духовні, так і військово-оборонні потреби козацтва. Тут здійснювалися розумове, моральне, естетичне, військово-спортивне та інші види виховання. Учні успішно опановували різними галузями народних знань - медициною, астрономією, метеорологією та ін.

Психолого-педагогічні набутки козаків сприяли зміцненню національної системи виховання. Виникали перші українські академії (Острозька – 1576 р., Києво-Могилянська – 1615, 1632 рр.), що стали визначними центрами розвитку вищої освіти, науки і культури України, усіх слов'янських земель.

По закінченні січової школи найздібніші хлопці вступали, як правило, до Києво-Могилянської академії. Частина випускників працювала церковнослужителями і вчителями в козацьких школах. Ще інші залишалися у своїх куренях, продовжували вдосконалювати бойове мистецтво. З них виростили загартовані й мужні воїни.

У повісті «Тарас Бульба» М. Гоголь дає повну картину традиційної козацької освіти того часу. Додому, в садибу запорозького полковника Тараса Бульби повертаються з Києво-Могилянської академії (колегії) після тривалого навчання його сини, що здобули вищу освіту, але батько негайно відправляє їх в козацьку науку, на Січ. У козацьких реєстрах, починаючи з XVI ст., трапляються записи, в яких, крім прізвища та роду занять козака, є слово «бакалавр».

Гетьман Запорозького війська Петро Конашевич-Сагайдачний, вихованець Острозької колегії, який разом з усім військом Запорозьким вступив до Київського братства (1620), приділяв значну увагу розвитку Київської братської школи та Києво-Братського училищного монастиря. Поми раючи, він відписав своє майно Київській, Луцькій та Львівській братським школам.

Традиційною і найбільш поширеною на українських землях за козацьких часів була домова система навчання дівчат. Батьки рідко нехтували початковою освітою дочок. Про це свідчать численні записи в актових книгах (продаж, купівля, дарування, різноманітні скарги тощо), зроблених також і жінками нижчих суспільних станів. Авторитет, самостійність і гідність жіночого характеру були національними рисами українки. Але не тільки врода, гідність або незалежність вражали іноземних мандрівників в українській жінці, а й освіченість, що тоді були рідкісним явищем. Іноземці щиро дивувалися, що в XVII столітті школа була в кожному селі, що дівчатка навчаються разом із хлопчиками, що дівчина могла освідчитися в коханні своєму обранцю, і це не було приниженням, що чоловіки запрошували жінок на військові ради.

«По всій землі... козаків ми помітили прекрасну рису, що дуже здивувала нас: усі вони, крім небагатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб і церковні співи; крім того, священники навчають сиріт і не лишають їх неуками блукати по вулицях»- Павло Алепський [3].

Система виховання в козаків мала різнобічний характер. Козаки надавали важливого значення як психофізичному вихованню, так і моральному, релігійному, естетичному, що сприяло гармонійному розвитку кожної особистості. Висококультурна еліта нації, враховуючи здобутки народної педагогіки, по-філософськи підходила до їх застосування, створювала власні звичаєві правила, яких дотримувалися всі козаки.

Доба козацько-гетьманської держави дала світові таких визначних культурних діячів, письменників, педагогів як Л.Баранович, І. Гізель, Л.Зизаній, Є. Славинецький, Ф. Прокопович, С.Яворський та ін. За часів Української національно-визвольної революції під проводом гетьмана Б.Хмельницького (1648-1657 рр.) усталися і значно зміцніли риси української національної освіти і виховання, яка формувала в молоді високу національну свідомість і самосвідомість, лицарський дух, спрямований на захист рідної землі від чужоземних загарбників, на оборону культурно-історичних традицій свого народу.

У духовному житті молоді козацька система виховання відводила особливу роль лицарській честі та лицарській звитязі – своєрідним кодексам якостей шляхетної особистості. Кожен молодий козак намагався розвивати ці гідні поваги властивості, які до цього часу не втрачають значного виховного потенціалу. [8].

Отже, у козацьку добу було створено систему української освіти та виховання, тісно пов'язану із духом козацтва, побратимства, основою якої були принципи гуманізму, демократизму, народності, та української етнопедагогіки, а наведені вище свідчення, дають нам чітке розуміння, що педагогічна практика козацтва, не просто задовольняла скромні потреби народу в освіті, вона значно підняла планку української духовності, формуючи у значної частини народу та його підростаючого покоління вірність рідній землі, мові, традиціям, відродження національної свідомості.

Висновки. Аналіз козацької виховної традиції показує необхідність її продуктивного функціонування у сучасних умовах, що потребує належного навчально-методичного й дидактичного забезпечення з урахуванням особливостей функціонування закладів освіти, вікових та індивідуальних можливостей учнів, інших актуальних соціальних викликів. Спільними зусиллями, у єднанні з батьками та громадськістю, заклади освіти покликані забезпечити відродження й розвиток козацького виховання як історично зумовленої і створеної українським народом сукупності ідеалів, поглядів,

переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності юного покоління, у процесі якої засвоюється матеріальна й духовна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь.

У період розбудови незалежної України у освітньому середовищі нам потрібен насамперед культ козацького лицарства: лицарський дух не дасть нудити у духовному та історичному безпам'ятстві; тому введення потенціалу козацько-лицарської духовності у навчально-виховний процес значно активізує формування вільної, з стійкими морально-вольовими якостями, силою духу особистості [3].

Тільки в конкретних справах, активній інтелектуальній і практичній діяльності учні зможуть успішно розвивати в собі козацьку кмітливість, винахідливість, підприємливість, творчу ініціативність.

Література:

1. Бех І. Д. Програма українського національного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К. : ІПВ, 2014. – 29 с.
2. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посібник / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець. – К. : Паливода А. В., 2016. – 232 с.
3. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник /Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська – Кам'янець-Подільський:Видавець ПП Звойленко Д.Г. 2018. – 544с.
4. Кузь В. Г. Українська козацька педагогіка і духовність / Кузь В. Г., Руденко Ю. Д. , Губко О. Т. – Умань, 1995. – 220 с.
5. Петровський Л. Козацька педагогіка: виховуємо нових українців / День. – № 93 (2006).
6. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка : витоки, духовні цінності, сучасність : навчальний посібник / Ю. Д. Руденко, О. Т. Губко. – К. : МАУП, 2007. – 342 с.
7. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства : розвиток козацької традиційної культури та національне військово мистецтво в українознавчому вимірі / Ю. Фігурний. – К. : Вид. дім «Стилос», 2004. – 308 с.
8. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х томах / Д. І. Яворницький ; АН УРСР, Археограф. комісія, Ін-т історії. – К. : Наукова думка, 1990. – Т. 1. – 320 с.

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Причинами виникнення українського козацтва можна вважати наступні: економічні - захоплення українських земель польськими та литовськими феодалами, нестача власної землі у селян і як наслідок переселення селян на «Дике поле», у Запоріжжя та нижнє Подніпров'я; соціальні - посилення феодального гніту, оформлення кріпосної залежності; політичні - намагання Польщі встановити контроль над утікача-ми в Подніпров'ї; національно-релігійні - гоніння на право-славну церкву; військові - необхідність захисту кордонів від зазіхань Кримського ханства.

Козаками ставали передусім селяни, а також міщани і дрібна шляхта. За національним складом козацька спільнота була дуже неоднорідною: до неї входили молдавани, литовці, білоруси, росіяни і навіть татари, але найбільше було українців.

Своєрідною столицею козаків була Запорозька Січ. Назва «Січ» походить від слова «сікти» і означає укріплення з дерева, хмизу, глини. Розташовувалися січі на дніпровських островах. Їх укріпляли ровами та високими валами з дерев'яним частоколом. Фортеця мала великі башти з бійницями для гармат. Іноді до річки проривали підземних хід. Першою з відомих Січей називають Хортицю (1553-1557 рр.), створену Дмитром Вишневецьким. Крім Хортицької, також відомі такі Січі, як Базавлуцька, Томаківська, Чортомлицька, Каменецька.

На Січі були склади, арсенали. У центрі розташовувався май-дан із церквою, від нього відходили довгі будинки — курені, у яких жили січовики. Курінь водночас був і військовою одиницею; всього їх налічувалося 38. Чисельність самих козаків залежала від пори року, епідемій, перебігу воєнних подій. Умови вступу до Січі були нескладними. Основними обов'язками козаків була військова служ-ба. Перебування жінок на території Січі заборонялося.

Козацтво не було історичним феноменом, роль і значення якого замикається в національних межах України. Цей відгомін зростав у міру того, як українське козацтво розширювало й активізувало свої діяння, перетворюючись у вагову військово-політичну силу на Європейському сході.

Козацтво голосно заявило про себе на європейській сцені наприкінці XVI – на початку XVII ст. своєю запеклою боротьбою. Наслідком всього цього була численна література про Україну й про козацтво, що з'явилося в ті часи на

Заході, література різноманітна за змістом і жанровими ознаками: маємо тут мемуари й листи, щоденники й описи подорожей, історичні і публіцистичні, а також художні твори які здебільшого ґрунтувались на "літературі факту".

XVIII століття розпочалося новим спалахом зацікавленості Україною та запорізьким козацтвом, викликаним діями гетьмана Мазепи й битвою під Полтавою, все це відбилося в значній кількості історично-літературних пам'яток, що з'явилися в різних країнах Західної Європи.

Величезна роль у розвитку культури України належить братствам. Братства існували при церквах від давніх часів, але спершу мали тільки релігійний характер.

Коли поширилася цехова організація, братства запозичили дещо з цехового устрою. У цей період особливо важливими стають економічні завдання братства. В XVI ст. братства поширили свою діяльність на широке політичне і культурне поле, вони утримували школу, друкарні, лікарні, і шпиталі, засновували бібліотеки, поширювали церковну літературу. Спочатку до братства входили міщани, пізніше шляхта і духовенство.

Братства існували в містах Києві, Львові, Луцьку, Рогатині, Дубно та ін. Це були – релігійно-національні об'єднання, як очолили боротьбу проти політики національного і релігійного тиску, що здійснювала Польща в Україні. Мета братства: "... православні християни, що живуть серед чужовірців, серед ляхів, уніатів і проклятих єретиків, хочуть від них відлучитись і не мати нічого спільного з ними, а самі собою любов'ю еднаються, імена свої разом вписують і браттями називаються..."

Для того, щоб підтримати діяльність київського братства, до нього вступив сам гетьман Петро Сагайдачний з усім Військом Запорозьким і так узяв цей культурний центр під свій протекторат.

У XVII ст. братства стають загальнонаціональними установами, і цей біг своєї діяльності вони підкреслювали свідомо. У статуті Львівського братства зазначено, що членом може бути "чи міщанин, чи шляхтич, чи хто з посполитих людей всякого стану". Виразна всенародність братської організації – особливо помітна риса. Братства стояли в тісних взаємозв'язках, вели жваве листування.

Братські друкарні видавали книги, які поширювались не тільки в Україні, але й Білорусії, Московщині та на Балканах. Виконавці братських шкіл шукаючи собі хліба, мандрували по містах і селах, всюди розносили нові знання і гасло боротьби. Це нове, освічене покоління, що пізнало і власні традиції і чуже знання, виховане в атмосфері боротьби, визначалося сміливістю і активністю, їхні впливи можна побачити в завзятій національній боротьбі, що охопила міста, і в селянських повстаннях, і в зачатках козащини.

Наставала епоха національного відродження. Певну роль у розвиток освіти відіграла Запорозька Січ. Вже у 1578 р. на землях Війська Запорозького була заснована перша школа, в якій навчалися бажаючі – як малолітні так дорослі. На

Чортомлицькій Січі в 1650 р. збудували січову військову церву із центральною школою при ній.

У цій школі, як свідчать документи, навчалось 80 учнів. Всього на Запорозжжі було 44 церкви, при 16 з них працювали церковнопарафіяльні школи. Діяли також, за твердженням історика О. Апанович 3 спеціальні школи підвищеного типу. Навчання в усіх школах Запоріжжя велося рідною – "руською" - мовою.

Крім рідної, у січових школах вивчали старослов'янську і латинську мови, письмо й лічбу, закон Божий, геометрію географію, астрономію, музику тощо. Учні проходили курс військово-фізичного виховання, мали досить широкі права.

Головне завдання козацької педагогіки полягало в підготовці фізично загартованих, здорових, мужніх воїнів – захисників рідного краю від чужоземного поневолення; виховання українського національного характеру і світогляду.

Запорізька Січ – це було не тільки військове, а й ідеологічне утворення. Тому велике значення надавали в Запоріжжя Січі вміння не тільки фізичним, але й розумовим, дипломатичним, знанням грамоти та іноземних мов. На Січі існували школи музики і співу.

Відомо що Богдан Хмельницький 1652 р. видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл кобзарів і лірників і взяв їх під свою опіку. Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова української етнопедагогіки: в усній формі вона збереглася, передаючи з покоління до покоління найкращі духовні цінності народу. Козацька педагогіка як невід'ємна складова української етнопедагогіки акумулювала в собі вироблені віками та випробувані часом традиції виховання молоді.

Отже, козацтво на Україні - явище самобутнє, національне, суто народне. Воно виникло і сформувалося як форма протесту українського народу проти зростаючого соціального та національно-релігійного гноблення, посилення кріпацтва і розвитку кріпосного права. Прославили козацтво хоробрі, талановиті ватажки: Остап Дашкевич, Дмитро Вишневецький, Іван Свірговський, Богдан Ружинський, Іван Підкова, та інші. Гетьманство Богдана Хмельницького поклато край так званому «золотому спокою». Після смерті Хмельницького на Україні почався безлад - багатогетьманство і братовбивча війна. Цей страшний час назвали «руїною». Дві хвилі козацько-селянських повстань, що прокотилися українськими землями наприкінці XVI - на початку XVII ст. закінчилися поразками. Основними причинами невдач були: стихійність; неорганізованість; недосконале озброєння повстанців; локальний характер дій; малочисельність лав повсталих; тертя між козацькою старшиною та рядовим козацтвом; неузгодженість дій реєстрового та нереєстрового козацтва; нечіткість програмних установок; гнучка політика польського уряду,

спрямована на розкол лав повстанців тощо. Однак, незважаючи на поразки, селянсько-козацькі повстання відіграли значну роль в історії українського народу, оскільки суттєво гальмували процеси ополячення та окатоличення, зменшували тиск феодального гніту, підвищували престиж та авторитет козацтва, сприяли накопиченню досвіду боротьби, служили прикладом для майбутніх поколінь борців за визволення народу, прискорювали формування національної самосвідомості. Козаки опанували величезні простори півдня України, було надійними захисниками кордонів держави від турецько-татарської агресії. Запорозькі козаки стали основною силою антифеодальної, антипольської, антикатолицької боротьби українського народу того часу. Козацтво розпочало новий етап державного відновлення України. Козацьке військо під проводом Б. Хмельницького нанесла нищівної поразки польському пануванню на Україні. Запорозька Січ - це феномен світової цивілізації навіть з висоти нинішнього дня, не кажучи уже про час її існування. Січ була зразком поєднання демократизму зі строгістю порядків і самодисципліни. Січ була колискою української державності, контролюючи значні території, утримуючи багатотисячну армію, адміністративний апарат. Січовики мали символіку: прапори, гімн, герб. У XVI - XVII ст. вона стало впливовим чинником міжнародного життя. Та все ж, Запорозька Січ, маючи головні ознаки державності, все ж була лише своєрідною перехідною моделлю між справжньою повноцінною державою і професійною общиною. Уважно вивчаючи історичне минуле виникнення й розвитку українського козацтва, можна знайти, багато такого, що надихає сучасну людину до прагнення вірно і віддано служити українському народу, навіть, на використання її у якості підґрунтя для формування на сучасному рівні української національної державотворчої ідеї.

Література:

1. Бойко, О.Д. Історія України: Навчальний посібник. - 3-тє вид., випр., доп. - К.: Академвидав, 2005. - С. 126 - 188.
2. Верстюк, В.Ф., Гарань, О.В., Гуржій, О.І. та ін.. Історія України: нове бачення/Під ред. В.А. Смолія. - К.: Альтернативи, 2000. - С. 88 - 141.
3. Історія України: Курс лекцій: У 2-х кн. Кн. 1 - Від найдавніших часів до кінця 19 ст./Мельник Л.Г., Гуржій О.І, Демченко М.В. та ін. - К: Либідь, 1991. - С. 113 - 237.
4. Субтельний, О. Україна: історія. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Либідь, 1993. - С. 135 - 257.
5. Шерер, Жан-Бенуа, Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців. - К.: Укр. письменник, 1994. - 311 с.
6. Яворницький, Д.І. Історія запорозьких козаків: у трьох томах. - К.: Наукова думка, 1990.

КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ СТОЛІТТЯ

Протягом століть історія доводила людству, що необхідно берегти свою культуру та традиції, а у разі втрати – намагатися їх відродити. Яскравим прикладом є епоха Відродження, що доволі часто спиралася на ідеали античності, створені давньогрецькими філософами. В Україні ж сучасним прикладом є відродження козацтва, яке протягом трьох століть, починаючи з Петра 1 і закінчуючи цензурою СРСР, боролось з утисками й продовжувало жити в пам'яті українського народу.

Актуальність: важливою проблемою в наш час є втрата українською нацією саморозуміння й власної культури, ми й самі не помічаємо, що в Україні, почувши українську, люди можуть здивуватися. Не можна знехтувати подвигами й працею наших предків, серед яких були і козаки, що боролися за те, щоб ми могли балакати українською.

Мета: головне завдання даної роботи – нагадати українцям, що вони нащадки не простих кріпаків, які підкорялися кнута й не мали почуття гідності, а великих воїнів, котрі віддано боролися за свої землі, вольності та привілеї, не зупиняючись не перед чим. Велика кількість підлітків, скоріше за все, швидше впізнає якогось блогера по фотографії, ніж Богдана Хмельницького, Івана Мазепу та інших гетьманів; чому ж ми зможемо навчити наступні покоління, якщо повторюємо помилки пращурів?

Пропоную спершу розглянути традиції козацтва в період зародження та порівняти, що змінилося більше, ніж через п'ять століть. Перша згадка про козаків датується 1489 роком у Хроніці Польській М.Бельського, де описаний похід проти татар. Тепер щодо традицій, що виникли на Січі протягом її існування. Як і в усіх культурах козаки мали свої певні обряди та звичаї. Наприклад, ради вони намагалися проводити в святкові дні, як-от 1 жовтня на честь свята Покрови. Привітання було просте – уклін один одному. Особливе місце в пам'яті українців зайняв обряд вибора кошового отамана, описаний у творі М.Гоголя «Тарас Бульба». За давнім звичаєм гетьманські клейноди склалися, курені пропонували своїх кандидатів і той, чиє ім'я звучатиме голосніше всіх обирається отаманом. Далі діюча старшина пропонувала йому булаву, від якої він мав двічі відмовитись, а лише потім узяти. На цьому дійство не завершувалося, новоспеченому отаманові на голову лили багнюку й сипали пісок, щоб він не забував свого походження, що він був простим козаком і не

цурався звичаїв та усталених понять про гідність і доброту до товаришів. Водохреща вони святкували по-особливому, створювали «феєрверк» з куль та ядер, випущених із гармат та рушниць. Окремою темою є козаки-характерники, які немовбито вміли перетворюватися на вовків та були невразливими для куль. На мою думку, все це казки, які створили переможені козаками противники, щоб якось виправдати свою нікчемність магічними здібностями й чаклунством з боку козаків. На жаль, після початку доби Руїни традиції вже переставали набувати такого масштабного значення, як раніше. Коли 1750 року до влади прийшов Кирило Розумовський, останній гетьман, він отримав корумповану старшину й тотальну нерівність. Тут можна побачити головну проблему держави(у нашому випадку Гетьманщини), розкриту Платоном в діалозі «Держава». Жага до золота й власного збагачення майже остаточно знищила минулі традиції й велич козаків. Це вже не були ті славетні воїни, про яких співали кобзарі та складав пісня народ; тих людей можна назвати лише шароварщиками, що лише намагалися копіювати засновників гетьманства та Січі, але ідеалів своїх попередників, звісно, не розділяли. 1775 року остання Січ була знищена за наказом Катерини 2 й старі звичаї більш ніж на 200 років залишилися лише в людській пам'яті та піснях.

Колискою пробудження козацької свідомості стала, як би це іронічно не звучало, жовтнева революція 1917 року, коли серед народу ідеї відродження минулих традицій зазнали величезного розвитку, коли твори П. Куліша, лише за 1917 рік було перевидано 18 його книжок, найпопулярнішою серед яких став роман «Чорна Рада», де описувалися події Чорної Ради 1663 року(звісно, без опису традицій, одягу та інших атрибутів не обійшлося, чого вартий вислів Кирила Тура: «А то ти характерників не знаєш, намалював вуглецем на стіні човна, сів і поплив собі»). Навіть Петлюру називали головним отаманом, як пам'ять про Запорізьку Січ. Окремої уваги гідний отаман армії УНР Юрій Божко, що мріяв про гетьманство і навіть носив із собою булаву, знайдену в музеї в Катеринославі. 29 квітня 1918 року в Україні відбувся гетьманський переворот на чолі зі Скоропадським, нащадком одного з останніх гетьманів XVIII століття. Отримав титул Гетьман України, був прихильником монархічного руху і хотів створити державу за прикладом Богдана Хмельницького, що порушувало давній звичай українського козацтва – обрання кошового. На жаль, доля не мала планів щодо такого розвитку дій, тому 14 грудня того ж року відбувся антигетьманський переворот і Україну очолила Центральна Рада, на чолі з Михайлом Грушевським, якому ближче були соціалістично-революційні, а не консервативні ідеї.

Тепер настала черга сьогодення. Звісно, після досягнення незалежності і зняття цензури з історії України було утворено багато спілок, товариств і січей, що хотіли поновити традиції, фундамент яких було закладено ще 1556 року Дмитром Вишневецьким після створення Хортицької Січі.

Окреме місце серед усіх сучасних козацьких утворень посіла Задністрова Січ, створена в регіоні Буджак. Вже після руйнації Січі 1775 року, козаки-втікачі оселилися в Османській імперії й утворили Задунайську Січ. Султан розумів, що надавши землі козакам, він послабить позиції Російської імперії на півдні. На той момент Бессарабія належала османам, а разом з нею й Буджак. Тому перші козаки з'явилися тут ще наприкінці XVIII століття, проіснувавши до другої половини XIX століття, тобто між новим відродженням козацьких традицій 1917 року залишалось 1-2 покоління, тому традиції в цьому регіоні могли бути найбільш наближеними до істини через відносно невеликий проміжок часу. Стосовно XXI століття, то програму затвердили в період 2006-2010рр., таким чином, козацтво отримало нове життя. На жаль, сучасні буджацькі козаки не носять того вбрання, що було в період XVI-XVIII століття, це можна назвати окремим військовим підрозділом ЗСУ, який брав участь у подіях Євромайдану і АТО. Основними залишилися принципи та ідеї стосовно козаків, таке ж бажання незалежності, волі, патріотичні традиції козацької держави.

Однією з останніх організацій, що зберегла більшість традицій, враховуючи вбрання, є Хортицький полк, заснований 2010 року, головною метою якого була реконструкція Запорізького кінного полку часів УНР. Заснував його Юрій Ружин, але він стверджує, що до козацтва стосунку не мають.

Ознайомившись з інформацією про минулі й сучасні Січі, я дійшов висновку, що об'єднати всі початкові традиції козацтва в сучасних організаціях об'єднати фактично неможливо, хоча б через політику російської влади, яка активно винищувала пам'ятки української історії, тому ми можемо й не знати всіх обрядів і ритуалів хоча би через те, що ритуали передавалися з уст в уста, а головним завданням генерального писаря було записувати військові дії, хроніку подій, і дуже рідко щось із побиту. Крім того, такі військові утворення вже будуть неактуальні(якщо брати за зразком Січі Сагайдачного та його зовнішньої політики), організувати походи з метою наживи вже неможливо, бо буде введено санкції зі сторони ЄС, НАТО, США та інших, а язичницькі обряди характерників, якщо такі існували, могли бути втрачені через діяльність московського патріархату протягом понад 100 років. Попри все, не треба забувати про вишиванки, пісні, пам'ятки культури часів Мазепи, Хмельницького та інших, за всим цим треба доглядати й реставрувати у разі потреби; може, проходячи повз Микільський собор в Києві, хтось зацікавиться, що це за споруда і хто її створив, і дізнається про славетного гетьмана Івана Степановича Мазепу.

Література:

1. В. О. Щербак. КОЗАК, слово // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2007. — Т. 4 : Ка — Ком. — С. 403. — 528 с. : іл. — ISBN 978-966-00-0692-8.
2. Р. В. Пилипчук. Козацтво // Енциклопедія сучасної України : у 30 т. / ред. кол. І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001–2020. — 10 000 прим. — ISBN 944-02-3354-X.
3. В. В. Станіславський. Буджак // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2003. — Т. 1 : А — В. — С. 388. — 688 с. : іл. — ISBN 966-00-0734-5.
4. Тимчина В. Чорновіл // Українське Козацтво. Мала енциклопендія. – С. 542-543.
5. Тимчина В. Сучасне Українське Козацтво// Українське Козацтво. Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. .Г.Турченко; Відпов. ред. С.Р.Лях. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 002. – С. 472-473.
6. Микола Гоголь. Тарас Бульба: збірка; Переклад з рос.: Микола Садовський за редакцією Івана Малковича та Євгена Поповича, Максим Рильський; малюнки: Владислав Єрко. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2005. 320 стор.

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ – СИЛЬНА ЛЮДИНА СВОГО ЧАСУ

Богдан Хмельницький – особистість, яка зіграла ключову роль в історії України. Критикований сьогодні окремими недалекоглядними істориками через свою зовнішню політику, він залишається найбільш значущим героєм національно-визвольного руху всіх часів, чие ім'я не роз'єднує українське суспільство. Ставши гетьманом зміг підняти повстання, яке перейшло у національно-визвольну війну українського народу

Актуальність цієї теми полягає в тому, що сучасному поколінню треба знати і розуміти, як важко здобувалась свобода і незалежність нашої країни на прикладі історичної постаті Богдана Хмельницького

Мета роботи: показати роль і значення особистості в складні історичні періоди української історії

Богдан Хмельницький досі вважається одним із самих кращих правителів та полководців України (Гетьманщини). Сучасна Україна знаходиться в складній ситуації. Дана тема приводить в пример сильну людину, яка навіть у складні часи змогла перевернути хід історії та отримати свободу для свого народу. Тому ця тема досі дуже актуальна. Історія підняла на своїх хвилях українського гетьмана насамперед тому, що він утілював прогресивні вимоги свого часу в історичній обстановці тогочасної України. На цьому історичному діячеві зійшлися прагнення, зусилля, інтереси всього українського суспільства XVII ст. Саме він зумів відчувати душу народу, його найпотаємніші прагнення і думи. Саме на народні маси, козацькі низи спирався Хмельницький у здійсненні своєї мети — визволення українського народу від поневолення, утвердження Української держави.

Про єдину і нероздільну Україну – аж до Перемишля та кордонів Київської православної митрополії – неодноразово говорив і попередник Богдана Хмельницького – Петро Сагайдачний. Проте саме Богданові вдалося закласти фундамент Гетьманщини. А ще – зосередитися на тому, щоб звільнити та об'єднати українські території, де проживали етнічні українці. Втім, амбітна гетьманська політична програма сформувалася не одразу. Будучи стратегом і дипломатом, Хмельницький уклав угоду з кримським ханом. Вже на початку травня повстанське військо під Жовтими Водами і Корсуном вщент розгромило коронну армію, очолювану гетьманами М. Потоцьким і М.Калиновським — це були головні сили польського війська в Україні. Ці перші перемоги засвідчили

не лише воєнний талант Богдана Хмельницького й енергію, з якою він вів підготовку повстання, а й те, що для Визвольної війни був готовий ґрунт: вся козацько-селянська Україна сприйняла його заклик як давно очікуваний і бажаний. Незважаючи на програну, через ханську зраду, битву під Берестечком (1651), Хмельницький виявив себе справжнім полководцем і знавцем військової справи.

Українська держава часу гетьманування Хмельницького стала прикладом того, як у результаті прагнення до свободи та незалежності на боротьбу піднялися всі соціальні прошарки українського суспільства, ядром якого виступило козацтво. Основою цієї боротьби стали ідеологічні засади, любов до рідної землі, віра, мова, культура. Підґрунтям цієї ідеологічної скерованості був високий рівень освіти в тогочасній Україні, вірність народу традиціям часів Київської держави, висока духовність православ'я.

Італієць Альберто Віміна, який особисто бачив гетьмана 1656 року й неодноразово розмовляв з ним, у своїх спогадах пише про український народ у період його найвищого злету в часи Хмельниччини. Особливо його вразила демократична форма правління козаків — скликання Ради для обговорення важливих державних питань, коли козаки у присутності гетьмана спільно їх вирішують.

Як бачимо, Богдан Хмельницький - відбудував вільну державу в Україні, що була цілих триста років перед Хмельницьким під пануванням Литви й Польщі. Правда, що молоду українську державу не встиг гетьман оборонити перед усіма ворогами, бо їх було забагато, але по Хмельницьким ідуть його шляхом інші гетьмани і - як бачимо - Україна вже ніколи потім не була в такій неволі, як перед Хмельницьким.

Справжнє відродження козацтва в Україні почнеться тоді, коли до його лав увіллється молодь, що вболіває за народні справи, прагне кращого сьогодення, та працює на духовне і матеріально багате майбутнє.

Тому ця тема є дуже важливою для встановлення тісних зв'язків між козаками та науковцями-просвітянами та налагодження співпраці на ниві дослідження історико-культурної спадщини через таку особистість як Богдан Хмельницький

Література:

1. Крип'якевич І.П.
Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф.П.Шевченко, І.Л. Бутич, Я.Д.Ісаєвич,
- 2-е вид., виправлене і доповнене.- Львів: Світ, 1990, - 408 с..
2. Великий рух народній, піднятий Хмельницьким, дав новий лад усій східній Україні — Гетьманщині. М. Грушевський. 1913.
3. Історичні постаті України: Іст нариси: Зб./Упоряд. та авт. вст. ст. О. В. Болдирев.— Одеса: Маяк, 1993.—384 с.

«ДАВНЄ ТА СУЧАСНЕ КОЗАЦТВО В МИСТЕЦТВІ ТА ЛІТЕРАТУРІ»

Актуальність цієї теми заключається у тому, що сьогодні нам належить продовжити велику місію козацтва. Козаки знову мають стати захисниками честі й гідності України, її традицій, її культури.

Метою даної роботи є поглиблене знайомство сучасної молоді з давніми традиціями козацтва та зв'язок їх з сучасністю в контексті мистецтва та літератури.

Що ж взагалі являє собою козацтво? Козацтво - збірна назва козаків в Україні і порубіжних державах. У XV - XVII військово-промисловий стан, який прожив на українських землях у складі Польського королівства і Великого князівства Литовського (з 1569 – Речі Посполитої)

Козак – уособлення українського ідеалу чоловіка-воїна, що прагнув до волі і свободи, був наділений такими психологічними рисами, як мужність, хоробрість, чесність, працьовитість. учасники самоврядних чоловічих військових, згодом і територіальних громад, спільнота людей такої самоназви, що з 15 століття фіксуються джерелами у степах Східної Європи, зокрема Подніпров'я, на теренах Дикого поля (Великого Лугу, Дніпровського пониззя). Хоча вважається, що основним заняттям козаків була військова справа, при більш уважному дослідженні помічаємо, що козаки та їхні нащадки встигли себе проявити практично в усіх сферах суспільного життя, яке відоме за військово-прикладною сферою (охорона й патрулювання торгових шляхів, морські рейди на чайках проти турецького флоту в Криму та Чорному морі, захист українських земель від татарських «полювань на рабів», участь у військових кампаніях сусідніх володарів та захист кордонів сусідніх держав) а також у ремісництві, полюванні, землеробстві, науці тощо. Серед козаків зустрічаємо людей доволі творчо і нестандартно мислячих (господарників, вчителів, художників, музикантів, вчених, філософів, економістів, священнослужителів).

Олександр Сердюк, відомий український історик, відзначає, «що запорізьке козацтво залишило глибокий слід не лише в державотворенні України, а й образотворчому мистецтві». Він висловлює думку: «Це ще раз свідчить про велич і значимість козацтва, бо ряд художників великі періоди свого життя і кращі твори присвятили саме цій темі. Лише в 1900-их роках С. Васильківський написав більше десяти акварелей з побуту запорожців і залишив нам типові їх образи, про які я згадав у книзі. Козацькі сюжети

змальовував Т. Г. Шевченко. Соковито проілюстрував побут і боротьбу козацтва А. Базилевич, І. Репін, Т. Калинський, М. Деревус, Л. Жемчужников, Ю. Брандт, М. Пимоненко, Ф. Красицький, А. Манастирський, – загалом близько 30 репродукцій цих художників використано у книзі. Образ Козака Мамає з народних картин подається в одинадцяти варіантах. Вміщено чимало гравюр, літографій, графічних малюнків, а це – яскравий доказ феномену козацтва і в образотворчому мистецтві»

Про козаків, їх життя та побут складалося багато віршів та пісень. Наприклад:

ЗАСВІТ ВСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ

Засвіт встали козаченьки

В похід з полуночі,

Заплакала Марусенька

Свої ясні очі...

Маруся Чурай

Сучасне українське козацтво — сучасні громадські організації в Україні та поза її межами, метою яких є відродження традиційних козацьких цінностей, плекання історичної пам'яті про феномен українського козацтва.

У сучасних козаків існує дещо справді дивовижне – кінний театр

Кінний театр «Запорізькі козаки» на Хортиці - одне з найбільш відвідуваних на легендарному острові місць. Протягом багатьох років сюди щорічно приїжджають тисячі туристів і місцевих мешканців, а представники влади і бізнесу привозять «високих гостей» із Києва і зарубіжжя. Вихідці з театру працюють по всьому світу: на висококласних каскадерів, які вміють поводитися зі зброєю і кіньми, є попит і в індійському Боллівуді, і в Китаї, і навіть у Голлівуді.

Підводячи підсумки ми можемо відмітити, що відроджене козацтво стане тією широкою суспільно-політичною і культурницькою течією, яка згуртує всі верстви українського народу і зможе на прикладах давніх козацьких традицій, відображених в живописі, мистецтві на літературі сучасними методами вирішувати нагальні питання сьогодення в ім'я народу і для народу

Література

1. Підкова. І. «Довідник з історії України (А-Я)». Київ 2002р.-1135с.
2. Сердюк О. «Енциклопедія козацтва. Лицарі сонця» Київ 2018р.-488с.
3. Науково-дослідний інститут козацтва при Запорізькому державному інституті «Українське козацтво. Мала енциклопедія». Київ-Запоріжжя 2002р.-568с.